

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
KONSTITUCINĖS TEISĖS KATEDRA**

GIEDRIUS NEMEIKA

Dieninio sk. Teisės ir valdymo studijų programos 222 gr. studentas

KONSTITUCINIS MONARCHO STATUSAS EUROPOS VALSTYBĖSE

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Milda Vainiutė

Katedros vedėjas –
doc. dr. Gediminas Mesonis

Vilnius, 2004

TURINYS

Įvadas	2
1. Monarchijos samprata konstitucinėje teisėje	5
1.1 Monarchijos valdymo forma	5
1.2. Absoliutinė (konstituciškai neribota) monarchija	6
1.3. Dualistinė monarchija	7
1.4. Parlamentinė monarchija	8
1.5. Monarcho valdžios nenutrūkstamumo principas	9
1.6. Monarcho valdymo trukmė	11
1.7 Monarchijos įtvirtinimas Europos valstybių konstitucijose	15
2. Sosto užėmimo reglamentavimas Europos valstybių konstitucijose	17
2.1. Monarcho instituto formavimo principai	17
2.2. Paveldimas sostas	19
2.3. Salijų (Agnatinė sistema)	20
2.4. Kastilijos sistema	22
2.5. Švedijos (Kognatinė) sistema	25
2.6. Renkamas sostas	28
2.7. Sosto regento institutas	30
3. Monarcho įgaliojimai ir imunitetai	33
3.1. Monarchas – valstybės vadovas	33
3.2. Įstatymų leidžiamosios valdžios ir monarcho santykis	34
3.3. Monarchas ir įstatymų vykdomoji valdžia	36
3.4. Monarcho imunitetas	41
3.5. Asmeninis monarcho imunitetas	41
3.6. Institucinis monarcho imunitetas	42
Išvados	44
Literatūros sąrašas	46

Įvadas

Šiame darbe aptarsime dabartyje egzistuojančių Europos valstybių, kuriose yra įtvirtinta monarchijos valdymo forma, konstitucinio reguliavimo aspektus. Nagrinėjant jų ypatumus, atskleisime monarcho konstitucinio statuso dėsningumus, bendras tendencijas bei perspektyvas.

Monarchijos instituto problematika konstitucinėje teisėje yra gvildinama gana lakoniškai ir paviršutiniškai. Teisinėje literatūroje dažnai galima aptikti samprotavimų, jog monarchija yra tarsi feodalizmo laikų rudimentas ir šiais laikais jos reikšmė yra gana menka. Įsigilinę į konstitucinės teisės doktrinos šaltinius, pastebime, kad autoriai, analizuodami monarchijos institutą ir konstitucinį monarcho statusą, dažniausiai apsiriboja gan menkai pagrįsta kritika, tuo pačiu patys nepasiūlydami moksliškai pagrįstų monarchijos tolimesnės raidos idėjų.

Kadangi konstitucinės teisės doktrinoje skiriamas gan menkas dėmesys monarchijos valdymo formai ir monarcho vaidmeniui valstybėje, manytume, kad reikėtų labiau įsigilinti į šią konstitucinės teisės sritį ir paruošti išsamią jos mokslinę analizę. Kadangi šiame darbe bus nagrinėjamas konstitucinis monarcho statusas Europos valstybėse, todėl, žvelgiant iš mokslinio požiūrio pusės, naudinga yra įsigilinti į šiais laikais egzistuojančių Europos valstybių, kuriose yra įtvirtinta monarchijos valdymo forma, politinius, juridinius ir socialinius procesus. Tokiu būdu atskleisime ne tik konstituciniam monarcho statusui būdingus dėsningumus, tačiau ir jų išimtis. Disponuodami įvairaus pobūdžio informacija t.y. konstitucinėmis nuostatomis, istorinėmis žiniomis, duomenimis apie dabartines politines, teisines, socialines realijas, galėsime patikrinti konstitucinės teisės mokslo sferoje monarcho statusui adresuojamų teorinių teiginių pagrįstumą.

Temos aktualumas

Daugelyje konstitucinės teisės, teisės teorijos, istorijos, filosofijos šaltinių monarchija yra apibūdinama kaip valstybės valdymo forma, kuri yra pasenusi ir nebeatitinka šių laikų politinių, socialinių realijų. Šiame darbe minimose Europos valstybėse yra pastebimas ženkliai sumažėjęs monarcho vaidmuo tarptautinėje ir vidaus politikoje, valstybės ekonominiame, teisiniame, socialiniame gyvenime, todėl tai iš anksto formuoja nuomonę, jog monarchija nereikšminga ir atgyvenusi valdymo

forma, o pats monarchas atlieka tik simbolines funkcijas. Konstitucinės teisės mokslo doktrinoje gana santūriai yra vertinamos monarchijos tolimesnės raidos perspektyvos. Tačiau šiame darbe yra svarbiausia apibrėžti dabartinį monarcho konstitucinį statusą, taip pat paanalizuoti jo istorinės kaitos etapus iki šių laikų, pabandyti prognozuoti monarchijos ateitį Europoje. Išgildinę šį ir kitus baigiamojo darbo uždavinius, susumuosime visus argumentus ir teiginius, kurie leistų apsvarstyti hipotezę, jog monarchas atlieka ne vien tik simbolinį vaidmenį valstybės valdyme, bet ir išlieka svarbia institucija, sprendžiant pagrindinius valstybės klausimus.

Tyrimo objektas

Konstitucinis monarcho statusas Europos valstybėse.

Tyrimo dalykas

Europos valstybių, įtvirtinusių monarchijos valdymo formą Konstitucijose ar konstitucinės reikšmės teisės aktuose, valdžios institucijų ir monarcho santykis.

Darbo tikslas

Paruošti išsamią ir lyginamosios konstitucinės teisės doktrinai vertingą studiją. Objektyviai detalizuoti monarcho konstitucinį statusą, monarchijos raidos tendencijas šiuolaikinėje Europoje, pasitelkus naujausią, baigiamojo darbo problematikai aktualią informaciją.

Darbo uždaviniai

1. Atskleisti monarcho statusui būdingas savybes, apžvelgiant Europos valstybių konstitucinėje teisėje įtvirtintas monarcho institutą reglamentuojančias juridines nuostatas, jas pagrindžiant konkrečiais įgyvendinimo praktikos pavyzdžiais.
2. Aptarti monarcho instituto suformavimo juridines, praktines prielaidas ir įvertinti jas įtakojančius veiksnius.
3. Apžvelgti konstitucijose nustatytą monarcho kompetencijos turinį, palyginti jo ir kitų valdžios institucijų vaidmenį realizuojant valstybės valdymo funkcijas.

Baigiamojo darbo šaltiniai

Atskleisdami objektyvias Europos monarchų konstitucinio statuso prielaidas, pasitelksime įvairius, ne tik teisinio pobūdžio informacijos šaltinius. Visgi, pagrindiniai baigiamojo darbo teiginiai išplaukia iš savarankiškai interpretuotų Europos šalių Konstitucijų ir konstitucinės reikšmės aktų nuostatų. Taip pat darbe

remiamasi ir lyginamosios konstitucinės teisės literatūra, įvairių internetinių naujienų portalų publikacijomis. Siekdami, kad ši studija būtų kuo išsamesnė, neapsiribosime vien tik Europos šalių Konstitucijų interpretavimu, o taip pat atkreipsime dėmesį ir į kitų pasaulio monarchinių valstybių konstitucines nuostatas, kad būtų galima kuo tiksliau apibrėžti monarcho statusą Europoje, remiantis lyginamąja analize. Ruošiant studiją, itin vertingos pasirodė Interneto virtualios svetainės – oficialūs monarchijų, Karališkujų šeimų, taip pat edukacinių organizacijų, nepriklausomų universitetų tinklapiai. Be to, ne visą naujausią informaciją buvo įmanoma surasti Lietuvos bibliotekose, kadangi naujausių leidinių dar nebuvo gauta. Šiuo atveju labai pagelbėjo įvairios interneto svetainės, kuriose buvo galima surasti ir naujausių faktų, ir užsienio teisininkų darbų, aktualių baigiamojo darbo tematikai.

Baigiamojo darbo metodika

Pasirinktą temą nagrinėjau vadovaudamasis kompleksinio tyrimo idėja. Dažniausiai darbe teko remtis lyginamuoju, sisteminiu, statistiniu, loginiu ir kitais metodais. Svarbu pažymėti, kad analizavau ne vien teisinius, tačiau ir politinio, istorinio, socialinio pobūdžio aspektus.

1. Monarchijos samprata konstitucinėje teisėje

1.1 Monarchijos valdymo forma

Valstybės valdymo forma – tai valstybės valdžios organizacijos forma, kuria nusakomas valstybės valdžios šaltinis, aukščiausiųjų valstybės valdžios institucijų sudarymo tvarka, jų struktūra, teisinė padėtis, taip pat šių institucijų tarpusavio santykių principai.¹ Pagrindinis veiksnys, pagal kurį yra nustatoma konkrečios šalies valdymo forma yra valstybės vadovo (prezidento ar monarcho) santykis su kitomis valstybinės valdžios institucijomis ir tauta.² Šiuolaikinėse pasaulio valstybėse egzistuoja du valstybės valdymo modeliai: respublika ir monarchija.

Respublika yra labiausiai paplitusi valdymo forma pasaulyje. Ji yra įtvirtinta daugumos valstybių Konstitucijose ar konstitucinės reikšmės teisės aktuose. Respublikoje pagrindinės valdžios institucijos yra parlamentas, vyriausybė ir prezidentas. Svarbu pažymėti, kad prezidento institutas yra vienas lemiamų veiksnių, nustatant respublikos valstybės valdymo formą. Visos valstybės, kurių Konstitucijose yra įtvirtintas prezidento institutas, pagal savo valdymo formą yra respublikos. Pagal tai kokie įgaliojimai yra suteikti prezidentui, respublikos valdymo forma teisinėje literatūroje dar smulkiau charakterizuojama. Išskiriamos parlamentinės, prezidentinės, pusiau prezidentinės, super – prezidentinės respublikos.³

Tuo tarpu valstybėse, kurių valdymo forma yra monarchija, valstybės vadovas yra monarchas, kuris gauna teisę vadovauti šaliai ne rinkimų būdu, o šią teisę įgijęs sosto paveldėjimo įstatymų nustatyta tvarka.⁴

Terminas „monarchas“ sudarytas iš žodžių monos (vienas) + archos (valdovas), yra graikiškos kilmės; išvertus jį į lietuvių kalbą, reiškia „vienvaldys“.⁵ Tiek siaurąja, tiek plačiąja prasme ši reikšmė per du tūkstančius metų, dinamiškai

¹ T. Birmontienė, J. Jarašiūnas, E. Kūris ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 526.

² В. Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Юрист, 2003. С. 155.

³ В. Е. Чиркин. Сравнительное конституционное право.- Москва: Международные отношения, 2002. С. 261.

⁴ А. А. Мишин. Конституционное (государственное) право зарубежных стран.- Москва: Юстицинформ, 2002. С. 69.

⁵ Vaitkevičiūtė V. Tarptautinių žodžių žodynas. – Vilnius: Žodynas, 2002. P. 649.

vystantis monarchijos valdymo formai, yra tebevartojama ir dabar. Visgi, manytume, ši formuluotė yra per daug lakoniška, kad galėtų tiksliai atspindėti monarchijos specifiką.

Siaurąja prasme kritikuotinas sąvokoje pateikiamas vienasmeniškumo požymis. Pasaulio istorijoje yra žinoma ir dvivaldžių monarchijų pavyzdžių (Antikinė Sparta). Dabartinė dvivaldė monarchija yra įtvirtinta Andoros Kunigaikštystės Konstitucijoje: 43 straipsnyje nustatyta, jog Kunigaikščių titulai yra suteikiami Urchelio Vyskupui ir Prancūzijos Prezidentui.⁶

Plačiąja prasme monarchijose valdovas išliko valstybės vadovu, tačiau dualistinėse bei ypač parlamentinėse monarchijose jis neteko svarbiausių įstatymų leidžiamosios bei įstatymų vykdomosios galių arba pasidalino jas su kitomis valdžios institucijomis – parlamentu, vyriausybe, pripažindamas aukščiausiu įstatymu šalies Konstituciją. Pastaruoju metu daugumos (ypač Vakarų Europos) valstybių konstitucinėje teisenoje vienareikšmiškai konstatuojama, jog jo galias nustato visuomenės suverenitetą atstovaujantis parlamentas.⁷

Atsižvelgiant į svarbiausių valstybės įstatymų monarchui suteiktus įgaliojimus, šios institucijos santykius su kitomis valstybės institucijomis, yra išskiriamos dvi pagrindinės monarchinių santvarkų grupės. Tai absoliutinė (konstituciškai neribota) ir konstitucinė monarchija. Pastaroji dar yra skirstoma į dualistinę ir parlamentinę. Kai kurie autoriai išskiria teokratinę monarchiją, kurioje monarchas - valstybės vadovas ir tuo pačiu vienos iš pasaulinių religijų dvasinis lyderis.⁸ Pasaulyje egzistuoja vienintelė tokia valstybė – Vatikanas.

Manytume, kad derėtų kiekvieną iš šių monarchijų tipų trumpai apžvelgti, nustatant pagrindinius dėsningumus ir tendencijas. Tai padės išsamiau ir aiškiau atskleisti konstitucinio monarcho statuso ypatybes Europoje.

1.2. Absoliutinė (konstituciškai neribota) monarchija

Konstitucinės teisės mokslininkai šiai kategorijai vienareikšmiškai priskiria tokias valstybes, kuriose išvis nėra Konstitucijos ar konstitucinės reikšmės aktų, o

⁶ Andoros Kunigaikštystės Konstitucija // <http://www.trybunal.gov.pl/constit/constitu/parlamen/andorra/andora-e.htm> ; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

⁷ Aspects of Britain – Parliament.-HMSO Publications Centre, PO Box276,- London SW8 5DT, Crown Copyright 1991.- P. 3-4.

⁸ М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Норма, 2002. С. 120.

monarcho valdžia nėra suvaržyta jokiais imperatyviomis teisės normomis. Tačiau tokių valstybių pasaulyje kažin ar bėra likę. Šių laikų konstitucinės teisės doktrinoje išsivyrąja nuomonė, kad absoliutinėmis monarchijomis yra pripažįstamos ir šalys, formaliai turinčios Konstitucijas ar konstitucinės reikšmės aktus. Kai kurie konstitucinės teisės mokslininkai tokias valstybes įvardija kaip pusiau absoliutines monarchijas.⁹ Tokios šalys yra Saudo Arabija, Omanas, Kuveitas, Jungtiniai Arabų Emyratai, Brunėjus, Bachreinas. Paprastai šiose valstybėse konstitucijos yra oktrojuotos (Valdovo dovanotos Tautai). Šiose konstitucijose gali būti įtvirtintas ir valdžių padalijimo principas, tačiau šios nuostatos tėra formalaus pobūdžio ir praktiškai negalioja. Be to dažnai monarchai nevengia pasinaudoti savo teise sustabdyti Konstitucijos veikimą neribotam laikotarpiui. Taigi tokios konstitucijos praktiškai neriboja monarcho valdžios. Jis pats vienvaldiškai įgyvendina įstatymų leidžiamąją ir vykdomąją valdžias, yra pats aukščiausias teisėjas. Preziumuojama, kad visos valdžios šaltinis yra ne tauta, o monarchas.

Europoje absoliutine teokratine monarchija yra pripažįstama Vatikano Miesto Valstybė.¹⁰ Ši valstybė neturi kodifikuotos Konstitucijos, tačiau konstitucinės reikšmės aktuose įtvirtinama absoliuti Pontifiko valdžia. Jo konstitucinį statusą plačiau paanalizuosime kituose šio baigiamojo darbo skyriuose.

1.3. Dualistinė monarchija

Konstitucinės teisės mokslo doktrinoje dualistine monarchija apibrėžiama tokia valstybės valdžių sistema, kurioje valstybės vykdomąją valdžią įgyvendina valdovas ir vyriausybė, tuo tarpu įstatymų leidžiamosios valdžios kompetencija priklauso visuomenės renkamam parlamentui. Tokiai valstybinės valdžios sąrangai yra būdingas monarcho ir parlamento dualizmas. Monarchas praktiškai yra nepriklausomas nuo parlamento, įgyvendindamas vykdomąją valdžią. Jis pats skiria vyriausybę, kuri yra atskaitinga tik valdovui. Parlamentas, kuriam pagal Konstituciją priklauso įstatymų leidžiamosios valdžios kompetencija, neturi jokios įtakos formuojant vyriausybę, vertinant jos veiklą. Dualistinėje monarchijoje nėra

⁹ В. Е. Чиркин. Сравнительное конституционное право. -Москва: Международные отношения, 2002. С. 259.

¹⁰ В. А. Виноградов. Основы государственного устройства Государство Города Ватикана // Журнал российского права. 2002, №. 9. С. 121.

vyriausybės atsakomybės parlamentui instituto.¹¹ Parlamento įgaliojimai įstatymų leidžiamosios valdžios srityje irgi yra apriboti. Monarchas turi rezoliucinio arba absoliutaus veto teisę, leidžiančią jam atmesti parlamento priimtą įstatymą.¹²

Taigi, kaip matome, dualistinė monarchija yra tarsi tarpinė valdymo forma tarp absoliutinės ir parlamentinės (konstitucinės) monarchijos. Monarchas negali vienasmeniškai valdyti šalies, bet tuo pačiu ir parlamentas neturi pakankamai galios ypatingai riboti valdovo valdžią.¹³

Šis monarchijos tipas labiausiai buvo paplitęs devynioliktojo – dvidešimtojo amžių sandūroje; Vokietijos Antrojo Reicho, Austrijos – Vengrijos, Rumunijos, Italijos monarchistinėse santvarkose. Šiuo metu pasaulyje nėra daug valstybių, kurias būtų galima vadinti dualistinėms monarchijoms. Konstitucinės teisės doktrinoje šiai kategorijai priskiriama Maroko, Nepalo, Jordanijos Hašimitų Karalystės.¹⁴ Europoje tokios valstybės tėra dvi – Lichtenšteino Kunigaikštystė ir Monako Kunigaikštystė.

1.4. Parlamentinė monarchija

Šis monarchijos valdymo formos tipas apibrėžia tokią konstituciškai reglamentuotą valstybės valdžių sistemos organizaciją, kurioje valdovo institutas netenka ne tik įstatymų leidžiamosios, bet ir daugumos vykdomosios bei teisminės valdžios funkcijų ir valstybės valdyme lyderio poziciją užleidžia visuomenės atstovaujamajai institucijai – parlamentui. Šiose valstybėse galioja demokratiniu būdu priimtos konstitucijos, įstatymų leidžiamosios valdžios kompetencija išimtinai suteikta tik parlamentui. Konstitucinės teisės doktrinoje teigiama, kad monarchas nors juridškai ir yra valstybės vadovas, tačiau praktiškai nedalyvauja valstybės valdyme.¹⁵

¹¹ А. А. Мишин. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. - Москва: Юстицинформ, 2002. С. 70.

¹² Б.А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Европы. – Москва: Издательство БЕК, 1997. С. 344; М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, А.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран. - Москва: Норма, 2002. С. 118.

¹³ В.О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Конституционное право зарубежных стран. - Москва: Закон и право, 2001. С. 152.

¹⁴ В.О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Конституционное право зарубежных стран. - Москва: Закон и право, 2001. С. 152.

¹⁵ К. В. Арановский. Государственное право зарубежных стран. - Москва: Форум, 2000. С. 180; А. В. Якушев. Конституционное право зарубежных стран (курс лекций). - Москва: Приор – Издат, 2003. С. 25.

Turbūt svarbiausias parlamentinės monarchijos požymis yra tas, kad vyriausybė yra atskaitinga parlamentui, o ne monarchui. Nors, remiantis Konstitucijos nuostatomis, vyriausybę paprastai skiria valstybės vadovas, tačiau tai tėra tik formalus veiksmas. Paprastai vyriausybę formuoja partijos, turinčios daugumą parlamente, lyderis, kurį ministru pirmininku paskiria monarchas. Tik tada, kai nė viena politinė partija neturi daugumos parlamente, monarchas gali savarankiškai parinkti kandidatūrą į ministro pirmininko postą. Taip yra įgyvendinamas parlamento viršenybės principas.¹⁶

Parlamentinėse monarchijose valstybės vadovas arba neturi veto teisės parlamento priimtiems teisės aktams ir turi juos besąlygiškai pasirašyti, arba turėdamas šią prerogatyvą, niekada ja nesinaudoja.

Taigi ryškus monarcho valdžios apribojimas parlamentinėse monarchijose, suformuoja dažnai konstitucinės teisės doktrinoje vyraujančią nuomonę, kad „monarchas karaliauja, bet nevaldo“.¹⁷

Parlamentinės monarchijos modelis labiausiai yra paplitęs pasaulyje. Parlamentinės monarchijos yra įtvirtintos daugelyje Vakarų Europos valstybių, taip pat Japonijos, Malaizijos, Tailando Konstitucijose. Šiuo metu Europoje yra 9 valstybės, kurias konstitucinės teisės mokslas priskiria parlamentinėms monarchijoms: Nyderlandų, Švedijos, Danijos, Norvegijos, Ispanijos, Belgijos, Jungtinė Karalystė, Liuksemburgo, Andoros Kunigaikštystės.

1.5. Monarcho valdžios nenutrūkstamumo principas

Savokomis „Karalius niekada nemiršta“ (The King never dies), „Karalius mirė, tegyvuoja Karalius!“ (The King died, long life the King!) išreiškiamas Europos šalių konstitucinės teisėje įtvirtintas monarcho valdžios nenutrūkstamumo principas.¹⁸ Konstitucinės teisės doktrinoje sutinkamas teiginys, jog valdovo sostas negali būti tuščias, yra visiškai teisingas. Tokia tradicija susiformavo jau pačiose pirmosiose

¹⁶ Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 345.

¹⁷Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 345; T. Birmontienė, J. Jarašiūnas, E. Kūris ir kt. Lietuvos Konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001. P. 529.

¹⁸ O. Hood Phillips, P. Jackson, P. Leopold. Constitutional and Administrative law.- London: Sweet & Maxwell Limited of 100, Avenue Road, London NW3 3PE, 2001. P. 293-294.

pasaulio monarchinėse sistemose (ypatingai tose, kur Valdovas savo rankose turėjo sutelkęs absoliučią valdžią). Einant laikui, valdovų kaitos sukaupia patirtis rodė, jog sėkmingiausiai egzistuoja tokia monarchija, kurioje Valdovo valdžios perdavimas yra iš anksto apgalvotas. Priešingu atveju iškildavo suirutės, anarchijos, neefektyvios oligarchijos pavojus, šalyje kildavo politinė krizė. Valstybei, likusiai be Valdovo, grėsdavo vidinio susiskaldymo, užkariavimo ir pavergimo pavojus. Taigi, vienas pagrindinių veiksmų, lemiantis šalies stabilumą tarpuvaldžio laikotarpiu, buvo sosto paveldėjimo sistemų susidarymas (susiformavo Salijų, Kastilijos ir kitos sistemos¹⁹, jas plačiau aptarsime kituose šios studijos skirsniuose). Išsivystė sosto regento institutas, kuris užtikrina kompetentingą monarcho funkcijų vykdymą, kai sosto paveldėtojas yra kūdikis, mažametis ar neveiksnus asmuo.

Šių laikų Europos valstybėse, kurių konstitucijose yra įtvirtinta monarchijos valdymo forma, sosto perdavimo klausimai yra reglamentuojamai itin preciziškai. Nors monarchas valstybėje paprastai nebeturi tokių svarių politinių, juridinių galių, tačiau Valdovo valdžios nenutrūkstamumo principas išliko nepakitęs, tuo išskirdamas monarcho statusą iš kitų valstybės valdžios institucijų. Taigi, Valdovo mirties atveju, į sostą įžengia teisėtas įpėdinis, kuris jau yra žinomas iš anksto. Dažniausiai sosto paveldėjimo teisę turintis Karališkosios Šeimos narys yra tituluojamas Karūnos Princu, kol jis dar nėra užėmęs sosto. Visgi, kai kuriose Europos valstybėse šis pavadinimas varijuoją. Jungtinėje Karalystėje sosto įpėdinis yra vainikuojamas Velso Princu²⁰, Ispanijos Karalystėje – Asturijos Princu²¹, Nyderlandų Karalystėje – Orange – Nassau Princu.²² Svarbu atkreipti dėmesį į tai, jog paveldėtojo teisės į sostą nevaržo pilnametystės brandos reikalavimas. Ši teisė yra pripažįstama nuo pat gimimo momento ir yra apibrėžta principu „Įpėdinis niekada nėra per jaunas“²³. Panaši pozicija yra įtvirtinta Europos šalių konstitucijose. Nyderlandų Karalystės Konstitucijoje šis principas yra dar labiau išplėstas.

¹⁹ Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 612.

²⁰ Didžiosios Britanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.royal.gov.uk/output/Page1.asp> ; prisijungimo laikas: 2004-09-06.

²¹ Ispanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis// <http://www.chasareal.es> ; prisijungimo laikas: 2004-08-15.

²² Nyderlandų Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.koninklijkhuis.nl/welkom.html>; prisijungimo laikas: 2004-10-12.

²³ 1937 m. Jungtinės Karalystės Regento instituto aktas//<http://www.heraldica.org/topics/royalty/ukregency.htm> ; prisijungimo laikas: 2004-11-01.

Interpretuojant Konstitucijos 25 straipsnį, pastebime, jog teisę į sosto paveldėjimą gauna net palikuonis, kurį Karalienė monarcho mirties dieną jau nešioja savo išsčiose, jeigu jis išgyvena iki gimimo ir nemiršta gimdymo metu.²⁴

1.6. Monarcho valdymo trukmė

Teisinėje literatūroje dažnai teigiama, kad monarchija – tai tokia valstybės valdymo forma, kai valstybės vadovas yra asmuo, kuris paveldėdamas sostą ir titulą, valdo iki gyvos galvos.²⁵ Analizuojant šį teiginį, derėtų atkreipti dėmesį į du pagrindinius aspektus: sosto paveldimumą ir valdymo trukmę.

Postulatas, kad monarchas užima sostą, paveldėdamas jį, atrodo beveik neginčijamas. Beveik visų valstybių, kurių valdymo forma yra monarchija, konstitucijose būtent toks sosto užėmimo būdas ir yra įtvirtintas. Tačiau kai kurių istorinių ir dabartinių monarchijų pavyzdžiai liudija ką kita. Turbūt mums labiausiai yra žinoma XVI – XVIII amžiuose gyvavusi Žečpospolitos valstybė. Šioje monarchijoje Karalių rinkdavo Lenkijos ir Lietuvos didikai. Dabartiniais laikais taip pat sėkmingai gyvuoja keletas valstybių savo Aukščiausiąjame įstatyme įtvirtinusių renkamo sosto principą (Malaizija, Jungtiniai Arabų Emyratai, Svazilendas). Šiuo metu Europoje yra vienintelė valstybė, kurioje yra renkamas valdovas – Vatikanas. Šiai valstybei vadovauja kardinolų Konklavoje daugiausiai balsų gavęs (2/3 + 1 balsas nuo visų dalyvaujančiųjų konklavoje kardinolų skaičiaus²⁶) kandidatas.

Kaip matome, ne visų monarchijų sostai yra paveldimi. Taigi, dabar pasistengsime išsiaiškinti kokia gi yra monarcho įgaliojimų trukmė. Atsakymas į kilusį klausimą, ar bent paveldimose monarchijose valdovas išlaiko savo valdžią tol, kol yra gyvas, taip pat yra neigiamas. Europos monarchinių valstybių konstitucijų analizė bei susiklosčiusių istorinių įvykių pavyzdžiai mums leidžia teigti, jog monarchas, paveldėjęs sostą, jį praranda ne tik savo mirties atveju, tačiau ir dėl kitų priežasčių, kurias pasistengsime atskleisti.

²⁴ Nyderlandų Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-09-15.

²⁵ В.О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Закон и право, 2001. С. 150; М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Норма, 2002. С. 117; В. Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран. –Москва: Юристъ, 2003. С. 155.

²⁶ John Paul II Supreme Pontiff Apostolic Constitution „Universi Dominici Gregis“ of the vacancy of the Apostolic See and the election of Roman Pontiff, // http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_22021996_universi-dominici-gregis_en.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

Monarchas privalo atsisakyti, arba būna priverstas atsisakyti sosto, kai jis sulaužo priesaiką, kurią duoda karūnavimo metu, taip pat jei pažeidžia Konstitucijoje nustatytus valdovo statuso reikalavimus. Švedijos Karalystės Valdymo Formos Akte nustatyta, jog tada, kai Karalius šešių mėnesių laikotarpyje nevykdė jam priskirtų pareigų arba negalėjo jų vykdyti, Riksdagas, Vyriausybės teikimu, svarsto klausimą, dėl pripažinimo, jog monarchas atsisakė sosto.²⁷ Norvegijos Karalystės Konstitucijoje nustatyta, kad Karalius praranda teisę į sostą, jeigu jis reziduoja užsienio valstybėse ilgiau negu 6 mėnesius be Stortingo sutikimo.²⁸

Monarchas gali prarasti sostą, jeigu tuokdamasis pažeidžia Konstitucijoje įtvirtintas religines tradicijas ir susisaisto santuokos ryšiais su kito tikėjimo ar kitos konfesijos išpažintoju. Tokie reikalavimai ypač griežtai paisomi tose monarchijose, kur valstybės vadovas formaliai ir realiai tapatinamas su valstybinės religijos dignitoriumi. Jungtinės Karalystės 1701 m. Sosto Paveldėjimo Akto 4 - am straipsnyje nustatyta, jog monarchas privalo išpažinti protestantizmą bei negali sudaryti santuokos su kataliku²⁹.

Konstitucinės teisės doktrinoje tebėra diskutuotinas klausimas dėl sosto paveldimumo teisės prigimties. Neaiškumų kyla norint tiksliai apibrėžti teisėto įpėdinio ryšį su sostu. Vienų autorių nuomone, šis ryšys turėtų būti siejamas su teise paveldėti, kiti gi mano, jog tai yra ne teisė, o pareiga. Ši diskusija taptų svarbi, jei atsirastų įpėdinis, kuris nenorėtų būti monarchu ir vadovauti valstybei. Visgi, dauguma konstitucinės teisės mokslininkų palaiko nuomonę, jog sosto paveldėjimas yra pareiga. Didžiosios Britanijos konstitucinėje teisėje vyrauja nuomonė, jog monarchas savavališkai negali atsisakyti nuo sosto, jei parlamentas su tuo nesutinka, Nyderlandų konstitucinės teisės šaltiniuose teigiama, jog įpėdiniai negali atsisakyti (nuneigti) savo teisės į sostą.³⁰ Savo ruožtu, tie sosto įpėdiniai, kurie „nenori ar jaučiantys neturi pašaukimo“ valdyti valstybės, gali pasinaudoti taikomu įpėdiniui griežtu reikalavimu bei formalumu nevykdymu (pavyzdžiui, sudarydami

²⁷ Švedijos Karalystės Valdymo Formos Aktas// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sw00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

²⁸ Norvegijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-09-29.

²⁹ 1937 m. Jungtinės Karalystės Sosto Paveldėjimo Aktas// <http://www.heraldica.org/topics/royalty/ukregency.htm> ; prisijungimo laikas: 2004-10-16; J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 196.

³⁰ J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 197; A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. -The Hague, 2000. P. 75.

santuoką su kitos nei valstybinės religijos išpažintoju) ir pasitraukti iš sosto paveldėtojų sekos. Tačiau tokiu atveju paveldėjimo teisės netenka ne tik pats įpėdinis, tačiau ir visi jo palikuonys.

Šiuolaikinėse monarchijose yra įsidėmėtinas Didžiosios Karalystės Karaliaus Edvardo VIII – ojo poelgis. 1936 m. sausio mėn. 20 d. užėmęs sostą, valdovas paskelbė, kad ketina vesti JAV pilietę Willis Simpson. Karaliaus išrinktoji išpažino Romos Katalikų tikėjimą, be to, paaiškėjo faktai, jog ji praeityje jau buvo susituokusi du kartus ir abi santuokos buvo nutrauktos. Kadangi Anglikonų bažnyčia draudė tuoktis išsiskyrusiems tikintiesiems, Edvardo VIII- ojo santuoka su misis Simpson tapo neįmanoma, kol jis bus valdovas³¹. Karalius Edvardas VIII – asis, gerbdamas karališkąsias tradicijas, 1936 m. gruodžio 11 d. savanoriškai atsisakė teisių į sostą ir, įgyvendindamas savo pasirinkimą, po trijų mėnesių vedė Willis Simpson. Šis įvykis, sukėlė didžiulį susidomėjimą bei diskusijas to meto Jungtinės Karalystės ir kitų pasaulio valstybių visuomenėse, praturtino konstitucinės teisės, reguliuojančios monarcho statuso turinį, praktiniu pavyzdžiu, liudijančiu šio valdovo įgaliojimų reliatyvumą chronologine prasme.

Kaip patį naujausią pavyzdį, kada įpėdinis atsisako teisių į sostą, galėtume paminėti Nyderlandų Princo Johano vestuves, įvykusias 2004 m. Princas dar 2003 m. paskelbė apie savo sužadėtuves su savo išrinktąja Meibl Visse Smit. Tačiau paaiškėjo, jog sužadėtinė praeityje buvo susijusi su nusikalstamomis struktūromis, o ši informacija nebuvo pateikta vyriausybei. Savo ruožtu vyriausybė atsisakė net teikti pasiūlymą parlamentui svarstyti klausimą dėl Princo Johano vedybų. Visgi, Princas neatsisakė savo ketinimų ir vedė savo išrinktąją.³² Kadangi šiai santuokai, parlamento sutikimo nebuvo, Princas Johanas, nors ir išsaugojo Princo titulą, tačiau jis ir jo palikuoniai prarado teisę užimti Nyderlandų Karalystės Sostą (Princas Johanas buvo trečiasis sosto paveldėjimo sekoje po Karūnos Princo Willemo ir jo dukters Amalijos ³³). Beje, savo teisių į sostą atsisakyti turėjo ir Nyderlandų Princesė

³¹ Jungtinės Karalystės Vindzorų Dinastijos oficialus tinklapis// <http://www.royal.gov.uk/output/Page1.asp/history> ; prisijungimo laikas: 2004-10-08; Virtuali Enciklopedija//http://www.wikipedia.org/wiki/Edward_VIII_of_the_United_Kingdom; prisijungimo laikas: 2004-09-06.

³² Naujienų internetinis portalas//<http://www.grani.ru/Society/People/Monarchy/m.68322.html>; prisijungimo laikas: 2004-11-03.

³³ Nyderlandų Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis// <http://www.koninklijkhuis.nl/UK> ; prisijungimo laikas: 2004-10-08.

Irena (1964 m.) bei Princesė Kristina (1975 m.) kadangi parlamentas nepritarė jų santuokoms.

Monarchas sosto gali atsisakyti ir dėl kitų priežasčių. Nors nei vienoje Europos valstybių konstitucijoje nėra įtvirtintos nuostatos, kad valdovas sosto gali atsisakyti dėl senatvės ar ligos, tačiau tokių pavyzdžių yra konkrečių valstybių praktikoje. Antai Nyderlandų Karalystėje 1980 m. Karalienė Juliana pasirašė aktą, kuriu ji atsisakė nuo sosto. Tokiu būdu naująja Karaliene tapo jos dukra Beatričė Vilhelmina Armgard, kuri vadovauja valstybei iki šiol. Nyderlandų monarchijos sosto kanceliarijos oficialūs leidiniai dažniausiai santūriai komentuoja savanorišką Karalienės Julianos atsisakymą nuo sosto, motyvuodami tuo, jog ši suteikė tokią galimybę dukteriai, vertindama jos gabumus ir jaunatvišką energiją. Tačiau nepriklausomi šaltiniai pateikia versiją, jog apie septyniasdešimtuosius jos gyvenimo metus Karalienei Julianai buvo diagnozuoti Alzheimerio ligos požymiai³⁴, todėl veikiausiai dėl silpstančios sveikatos 1980 - aisiais Juliana, būdama 71 metų amžiaus, žengė išmintingą žingsnį – atsisakė sosto, tenorėdama jog Karalystę valdytų veiksnus ir kūrybingas monarchas.

Liuksemburgo Didžiojoje Kunigaikštystėje susiformavo savotiška tradicija, kai monarchas sosto atsisako savo įpėdinio naudai dėl senatvės priežasčių. 1964 m. Kunigaikštienė Šarlotė atsisakė sosto savo sūnaus Žano naudai. Pastarasis, būdamas Kunigaikščiu, tokį pat sprendimą priėmė 2000 m. ir sostą užėmė jo sūnus Henris.³⁵

Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucijos 13¹ straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog Kunigaikštis, norėdamas, kad jo įpėdinis į sostą būtų iš anksto pasiruošęs valdyti šalį, gali perleisti jam dalį savo įgaliojimų, neprarasdamas savo titulo ir valstybės vadovo galių.³⁶ 2004 m. Lichtenšteino Kunigaikštis Hansas Adamas

³⁴ Н.В. Попов. Монархи Европы. - Москва, 1996. С. 166; Virtuali Enciklopedija// http://www.wikipedia.org/wiki/Juliana_of_the_Netherlands; prisijungimo laikas: 2004-10-05.

³⁵ Naujienu internetinis portalas „Delfi“// <http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=87527&categoryID=8&ndate=970864986>; prisijungimo laikas: 2004-10-23; Internetinis tinklapis „Europos monarchijos“// <http://personales.ya.com/fororeal/enflux.htm>; prisijungimo laikas: 2004-10-12.

³⁶ Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucija// <http://www.fuerstenhaus.li/verfassung.0.html?&lang=en>; prisijungimo laikas: 2004-11-10.

II – asis pasinaudojo šia Aukščiausiojo įstatymo suteikta teise ir paskelbė perduodantis valdyti šalį savo sūnui ir teisėtam įpėdiniui Aloisui.³⁷

Pastaruoju metu pasaulyje atidžiai sekama Vatikano Miesto Valstybės Pontifiko Jono Pauliaus II – ojo sveikata. Vatikano Kurijos administracijoje Pontifikui Jonui Pauliui II ne kartą neoficialiai buvo siūlyta perleisti sostą naujam įpėdiniui. Vatikano Kurijos iniciatyva buvo pagrįsta baime, jog dabartinis Popiežius dėl silpstančios sveikatos nėra pajėgus deramai atlikti savo funkcijas, sergstint Romos Katalikų Bažnyčios gerovę. Tačiau pats Jonas Paulius II- asis savo pasisakymuose ne kartą tvirtai pareiškė likšias Šventajame soste iki mirties, pasikliaudamas Dievo Apvaizda.

Taigi, išanalizavę aukščiau išdėstytus teiginius, galime reziumuoti, jog monarcho valdymo trukmė priklauso ne tik nuo jo mirties momento, tačiau yra sąlygota Konstitucijos nuostatų ir kitų teisinių, socialinių veiksnių.

1.7. Monarchijos įtvirtinimas Europos valstybių konstitucijose

Monarchijos valdymo formos įtvirtinimas Europos šalių konstitucijose lemia tam tikrus ir savitus jos struktūros pakitimus. Konstitucijos preambulėje ar bendrose nuostatose deklaruojama, kad valstybės valdymo forma yra monarchija. Tai aiškiai išreikšta Danijos (Konstitucijos 2 straipsnis), Ispanijos (Konstitucijos 1 straipsnis), Norvegijos (Konstitucijos preambulė), Monako (Konstitucijos 2 straipsnis), Lichtenšteino (Konstitucijos 2 straipsnis) konstitucijose.³⁸ Tuo tarpu kitų Europos valstybių konstitucijose ar konstitucinės reikšmės teisės aktuose (Didžioji Britanija, Švedija, Vatikanas, Nyderlandai, Andora, Liuksemburgas, Belgija) valstybės valdymo forma nėra konkrečiai nurodyta, tačiau konstitucinės teisės doktrinoje jos yra vienareikšmiškai priskirtos monarchijos valdymo formos šalims. Europos monarchijose valdovo institutas yra pripažįstamas visaverčiu valdžių sistemos elementu, o jo statusą apibrėžiančios teisės normos paprastai yra sutelktos viename

³⁷ Naujienų internetinis portalas

„Delfi“//<http://www.delfi.lt/archive/article.php?id=4911998&categoryID=8&ndate=1092687703>; prisijungimo laikas: 2004-10-23.

³⁸ Danijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/da01000_.html ; prisijungimo laikas:2004-10-12; Ispanijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp00000_.html; prisijungimo laikas:2004-09-22; Norvegijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-08-29; Monako Kunigaikštystės Konstitucija//<http://www.monaco.gouv.mc/Dataweb/GouvMc.nsf/0/8EAC97F956A58C44C12569D1004E6ABF?OpenDocument> ; prisijungimo laikas: 2004-10-15; Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucija//<http://www.fuerstenhaus.li/verfassung.0.html?&lang=en> ; prisijungimo laikas: 2004-10-30.

Konstitucijos skirsnys. Analizuodami Europos konstitucijų sandarą, galime surasti struktūriškai išskiriamus du monarcho instituto tipus.

Institucinis prioritetas. Konstitucijose įtvirtinta juridinė valdžių charakteristika, jų tarpusavio santykiai ir kompetencija, dažniausiai pradedama nuo monarcho statuso reglamentavimo. Nors paprastai tai yra būdinga absoliutinių ir dualistinių monarchijų konstitucijoms, tačiau tas pats pasakytina ir apie Europos parlamentinių monarchijų Aukščiausiuosius įstatymus, nors čia monarchas turi kur kas mažiau galių lyginant su parlamentu ir vyriausybe. Visgi, kaip išimtį galėtume paminėti Belgijos Karalystės Konstituciją, kurioje pirmenybė suteikta parlamento institutui (II Konstitucijos skyrius), o monarcho statusą reglamentuojančios teisės normos yra III skyriuje.³⁹ Panaši tendencija išvengiama ir Švedijos Karalystės konstitucinės reikšmės aktuose. 1974 m. Valdymo Formos Akte (jis yra viena sudėtinių nekonsoliduotos valstybės Konstitucijos dalių) Valdovo statusą apibrėžiančios konstitucinės nuostatos yra įtvirtintos tikrai V skyriuje.⁴⁰

Vertybiniis prioritetas. Norvegijos, Liuksemburgo, Danijos, Lichtenšteino konstitucijose po preambulės esantis skirsnis reglamentuoja Valdovo statusą. Taigi, jis formaliai yra įtvirtintas tarp svarbiausiųjų valstybės vertybių ir pripažįstamas lygiaverčiu suvereniteto, žmogaus laisvių, visuomenės gerbūvio kategorijoms. Kartu ryškėja ir konstitucinio valstybės santvarkos modelio struktūrinis išsiskaidymas: monarcho institutas nutolsta nuo parlamento bei vyriausybės, nes atskiriamas valstybės funkcijų, konstitucinių principų, žmogaus teisių bei laisvių skirsniais (Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės, Norvegijos Karalystės Konstitucijos).⁴¹

Monarcho statuso struktūriniai prioritetai, pastebimi Europos šalių konstitucijose, tik pabrėžia Valdovo instituto išskirtinę reikšmę valstybėje. Visgi šie ypatumai yra tik formalaus pobūdžio ir nesuteikia mums pakankamai informacijos, kuri galėtų visiškai apibrėžti konstitucinį monarcho statusą.

³⁹ Belgijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-10-03.

⁴⁰ Švedijos Karalystės Valdymo Formos Aktas//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sw00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-06.

⁴¹ Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html#A080 ; prisijungimo laikas: 2004-10-24; Norvegijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-09-12.

2. Sosto užėmimo reglamentavimas Europos valstybių konstitucijose

2.1. Monarcho instituto formavimo konstituciniai principai

Monarcho instituto formavimui taikomos konstitucinės teisės normos ryškiai išsiskiria iš kitų valstybės institucijų sudarymo principų tvarkos. Iš pradžių vertėtų išsiaiškinti ar monarcho institutas priklauso visuomenės atstovaujamųjų institucijų kategorijai, kuriai konstitucinėje teisėje priskiriamas palamentas, vyriausybė ir prezidentas. Analizuodami konstituciškai apibrėžto sosto užėmimo ypatumus, įvertinsime kokį vaidmenį atlieka visuomenė šiame procese.

Šiuo metu pasaulyje nėra nė vienos valstybės, kurioje monarchas būtų renkamas remiantis visuotinio ir lygaus balsavimo teise. Šalies visuomenė neturi tiesioginių galimybių išreikšti savo pasirinkimą ir suteikti valdovui legitimumo savybę (valdyti šalį juos valia ir vardu). Visgi negalima būtų teigti, jog valdovas užima sostą nesilaikydamas jokių taisyklių ir tvarkos. Monarchas dažniausiai sostą perima laikydamasis konstituciškai apibrėžtos paveldėjimo tradicijos⁴². Visgi kai kurios valstybės savo Aukščiausiąjame įstatyme yra nustatę renkamo sosto koncepciją (Malaizija, Jungtiniai Arabų Emyratai, Vatikanas). Tačiau analizuodami šiuos aktus, pastebime, jog Valdovą rinkti gali tik Konstitucijoje įvardinti specialūs asmenys (Vatikane – bažnytiniai dignitoriai, turintys Kardinolo titulą)⁴³. Tačiau šie asmenys, turintys tiek aktyviąją, tiek pasyviąją rinkimų teises, sudaro tikrai nedidelę visuomenės elektorato dalį. Visgi, kaip išimti galėtume paminėti Andoros Kunigaikštystės konstitucinę santvarką. Šios valstybės Konstitucijoje nustatyta, kad

⁴² J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillian Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 196.

⁴³ John Paul II Supreme Pontiff Apostolic Constitution „Universi Dominici Gregis“ of the vacancy of the Apostolic See and the election of Roman Pontiff//http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_22021996_universi-dominici-gregis_en.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

valstybės vadovo įgaliojimai lygiomis teisėmis yra suteikti Prancūzijos Respublikos Prezidentui ir Urchelio Vyskupui.⁴⁴ Prancūzijos Respublikos Konstitucijos 6 straipsnis, nustato, kad Prezidentas yra renkamas 7 metų kadencijai visuotiniais ir tiesioginiais rinkimais.⁴⁵

Pastebėtina, kad pretendentams į sostą nėra taikomi amžiaus cenzai, įprasti norint tapti Prezidentu ar parlamentaru, be to, gimimu įgyta valstybės pilietybė, nepriekaištinga asmens reputacija, sėslumas nėra pakankamos savybės ir nesuteikia kiekvienam norinčiam valstybės piliečiui pretenduoti į sostą. Kandidatas į valdovus paprastai turi priklausyti valdančiajai dinastijai (Vindzorų dinastija Didžiojoje Britanijoje, Burbonų dinastija Ispanijoje, Bernadotų dinastija Švedijoje, Grimaldžių šeima Monake ir t.t.).⁴⁶ Tačiau netgi priklausydamas Karališkajai Šeimai, ne kiekvienas jos narys gali pretenduoti į sostą. Antai Nyderlandų Karalystės Konstitucijos 25 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad teisę paveldėti sostą turi tik tie šeimos nariai, kurie yra monarchui artimi iki trečiosios giminystės eilės.⁴⁷ Iki 2002 m. Monako Kunigaikštystės Konstitucijoje buvo įtvirtinta nuostata, jog tuo atveju, jei nėra įstatyminio įpėdinio, sostą paveldėti gali netgi įvaikintas asmuo ir jo palikuonys,⁴⁸ tačiau, įvykus Konstitucijoms pakeitimams, ši nuostata buvo panaikinta. Šis atvejis tik patvirtina taisyklę, jog sostą asmuo gali paveldėti tik tada, jei jis yra teisėtas valdančiosios dinastijos atstovas.

Sosto paveldėtojas yra nustatomas pagal atsižvelgiant į giminystės ryšius ir lytį. Visuomenė neturi teisės nurodyti, kuris asmuo iš karališkosios šeimos turėtų paveldėti sostą, jos nuomonė gali būti tik patariamąjo pobūdžio. Visgi sprendžiant sosto paveldėjimo klausimus, kartais išryškėja ir parlamento vaidmuo. Belgijos

⁴⁴ Andoros Kunigaikštystės Konstitucija, // <http://www.trybunal.gov.pl/constit/constitu/parlamen/andorra/andora-e.htm>; prisijungimo laikas: 2004-10-12.

⁴⁵ Prancūzijos Respublikos Konstitucija // <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/fr00000.html>; prisijungimo laikas: 2004-11-02.

⁴⁶ Didžiosios Britanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis // <http://www.royal.gov.uk/output/Page1.asp>; prisijungimo laikas: 2004-09-06; Ispanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis // <http://www.chasareal.es>; prisijungimo laikas: 2004-08-15; Švedijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis // <http://www.royalcourt.se>; prisijungimo laikas: 2004-09-03, Virtuali enciklopedija // <http://en.wikipedia.org/wiki/Grimaldi>; prisijungimo laikas: 2004-10-10.

⁴⁷ Nyderlandų Karalystės Konstitucija // <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000.html>; prisijungimo laikas: 2004-09-24.

⁴⁸ Л. А. Окуньков. Конституции государств Европы. Том II.- Москва: Норма, 2001.С.591.

Karalystės Konstitucijoje nustatyta, jog monarchas sostą užima tik tada, kai jo kandidatūra yra svarstoma ir patvirtinama parlamento posėdyje.⁴⁹

Taigi, kaip matome, monarcho institutui yra svetimas atstovaujamosios valdžios požymis. Visuomenės ar jos suformuotų valdžios institucijų galimybės, skiriant monarchą yra tik simbolinio pobūdžio.

Mes jau paminėjome pagrindines konstitucinės tiesės doktrinoje išskiriamas sosto užėmimo prielaidas: paveldimumą ir rinkimus, taigi tolimesniuose darbo skyriuose pasistengsime aptarti pagrindines Sosto paveldėjimo sistemas, jų dėsningumus, apžvelgsime renkamo Sosto mechanizmo specifiką.

2.2. Paveldimas sostas

Paveldimo sosto koncepcija įtvirtinta daugumos Europos valstybių konstitucijose. Kai kuriose šalyse šie klausimai apibrėžti atskiruose įstatymuose (1701 m. Jungtinės Karalystės, 1810 m. Švedijos Karalystės, 1953 m. Danijos Karalystės Sosto paveldėjimo aktai). Tačiau Europoje yra 2 valstybės, kurių konstitucijose nėra konkrečiai nustatyta sosto paveldėjimo tvarka. Antai Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucijos 3 straipsnis nustato, jog sostą paveldi Nassau šeimos dinastija, remiantis 1783 m. liepos mėn. 30 d. sutartimi, 1815 m. birželio mėn. 9 d. Vienos traktato 71 straipsniu, 1867 m. gegužės mėn. 11 d. Londono traktato 1 straipsniu.⁵⁰ Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucijos 3 straipsnyje įtvirtinta nuostata, jog visi sosto paveldėjimo klausimai yra apibrėžti Kunigaikščių Rūmų įstatymais.⁵¹

Šio sosto užėmimo tipo paplitimas yra susijęs su kiekvienoje monarchijoje puoselėjamu poreikiu išsaugoti valdančiosios dinastijos tęstinumą. Monarchistinėje valstybėje gyvuojanti dinastija (priklausomai nuo jos senumo ir nuopelnų) savyje turi sukaupusi itin galingą valstybės ir Tautos istorinio identiteto potencialą. Net ir šiuolaikinėse monarchistinėse santvarkose, išlieka gyvybinis poreikis saugoti ir ginti viešpataujančios dinastijos tęstinumą. Konstituciniu požiūriu taip užtikrinamas

⁴⁹ Belgijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

⁵⁰ Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html#A080; prisijungimo laikas: 2004-10-24.

⁵¹ Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucija// <http://www.fuerstenhaus.li/verfassung.0.html?&lang=en>; prisijungimo laikas: 2004-11-10.

valstybės teisinis - politinis stabilumas, o vertybiniame kontekste apsaugomos visuomenės mentalitetinės vertybės, nes sostą užima Tautai etniniu, religiniu, kultūriniu požiūriu priimtinas valdovas. Šiuolaikinių monarchijų sosto paveldėjimo konstituciniame reglamentavime išliko gana daug apsauginio pobūdžio teisių prielaidų, padedančių užtikrinti tokią paveldėjimo seką, kuri leistų užimti sostą kuo artimesniam monarcho šeimyniškėiui.

Vienas svarbiausių veiksnių, nustatant sosto paveldėtojų seką, yra įpėdinio lytis. Per daugelį metų susiformavo kelios įpėdinio lyties pirmumo sistemos, kurias pasistengsime trumpai apžvelgti.

2.3. Salijų (Agnatinė) sistema

Tai yra seniausia sosto paveldėjimo sistema, išreiškianti patriarchalinės koncepcijos bruožus.

Salijų sistema yra įtvirtinta Japonijos, Maroko, Jordanijos, kitų valstybių konstitucinėje teisėje. Europoje tik 2 valstybėse sostas yra paveldimas, remiantis šia sistema – tai Lichtenšteino Kunigaikštystė ir Liuksemburgo Didžioji Kunigaikštystė⁵². Šios sistemos išskirtinis bruožas yra tas, jog čia griežtai yra atmetama moteriškosios lyties palikuonių pretenduoti užimti sostą. Legitimiais paveldėtojais laikomi tik vyrai, o įpėdinystės pirmumas teikiamas vyriausiam monarcho sūnui⁵³. Svarbu yra dar ir tai, jog ne tik moterys negali pretenduoti į sostą, tačiau ši teisė yra atimta ir iš jų teisėtų palikuonių. Ši sosto paveldėjimo sistema šiais laikais, ypač paplitus lyčių lygybės idėjoms Europoje, atrodo neteisinga, nes joje ryškiai vyrauja diskriminacinės nuostatos. Visgi, ši sistema buvo viena populiariausių tarp Europos valstybių XIX a., ir tik paskutiniaisiais dešimtmečiais buvo įvestos liberalesnės nuostatos į daugelio valstybių teisę. Ši sistema 1987 m. buvo panaikinta Švedijoje, pataisius 1819 m. Švedijos Karalystės Sosto paveldėjimo Akta, įvestos naujos nuostatos, kuriomis buvo įteisinta vyrų ir moterų lygios galimybės užimti sostą, atsižvelgiant tik į pirmagimystės faktorių. Svarbūs pokyčiai įvyko ir Norvegijos Karalystės

⁵² **Du kartus Liuksemburgo Kunigaikštystę valdė moterys (Kunigaikštienė Marija Adelaidė (1912 – 1919) ir Kunigaikštienė Šarlotė (1919 – 1964))**, Virtuali enciklopedija// http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_Duke_of_Luxembourg#Grand_Dukes_of_Luxembourg ; prisijungimo laikas: 2004-10-03.

⁵³ Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть обща́я: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 612.

konstitucinėje teisėje. Šios valstybės Konstitucijos 6 straipsnis nustato lygias galimybes pretenduoti teisėtiems Karališkosios Šeimos palikuonims neatsižvelgiant į jų lytį, o tik į pirmagimystės principą.⁵⁴ Nors ši konstitucinė nuostata galioja tik Karališkosios Dinastijos nariams, gimusiems po 1990 m., ji yra reikšminga tuo, nes išreiškia paties paveldėjimo principo pakitimą. Galima drąsiai teigti, jog kai kurių konstitucinės teisės teoretikų (Strašun B. A., Malko A. V.⁵⁵) nuomonė, jog Norvegija tebetaiko Salijų sistemą, yra neteisinga. Teisinėje literatūroje dažnai tenka susidurti su teiginiu, jog Belgijos Konstitucijoje yra įtvirtinta Salijų sosto paveldėjimo sistema.⁵⁶ Ši nuomonė yra klaidinga, nes Salijų sistema Belgijoje galiojo tik iki 1991 m. Būtent tais metais buvo priimta pataisa, kuria lygios teisės paveldėti sostą yra suteikiamos abiejų lyčių teisėtiems palikuonims.⁵⁷ Belgijos Karalystės Konstitucijos 85 straipsnyje nustatyta, jog sostas yra paveldimas, remiantis pirmagimystės principu, o Konstitucijos IX dalyje skelbiama, kad ši nuostata bus taikoma dabartinio Karaliaus Alberto II – ojo teisėtiems palikuoniams, bei bus taikoma ir jo sesers Princesės Astridos ainiams, jeigu jos santuokai pritars Karalius.⁵⁸

Kaip jau aukščiau pastebėjome, Salijų sistema išsilaikė tik dviejose Europos šalyse. Nors 2003 m. Lichtenšteino Kunigaikštystėje įvyko referendumas dėl Konstitucijos pataisų, tačiau Sosto paveldėjimo klausimai nėra apibrėžti Konstitucijoje (tai reglamentuoja Karališkųjų Rūmų įstatymai) ir nuostatos, reguliuojančios šį klausimą liko nepakeistos. Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucijoje sosto paveldėjimo mechanizmas taip pat nėra apibrėžtas, kaip jau anksčiau pastebėjome, sosto paveldėjimo taisyklės yra įtvirtintos net keliuose skirtinguose teisės aktuose. Pateikiamoje Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės sosto įpėdinių sekos schemoje, atskleidžiami Salijų sistemos ypatumai:

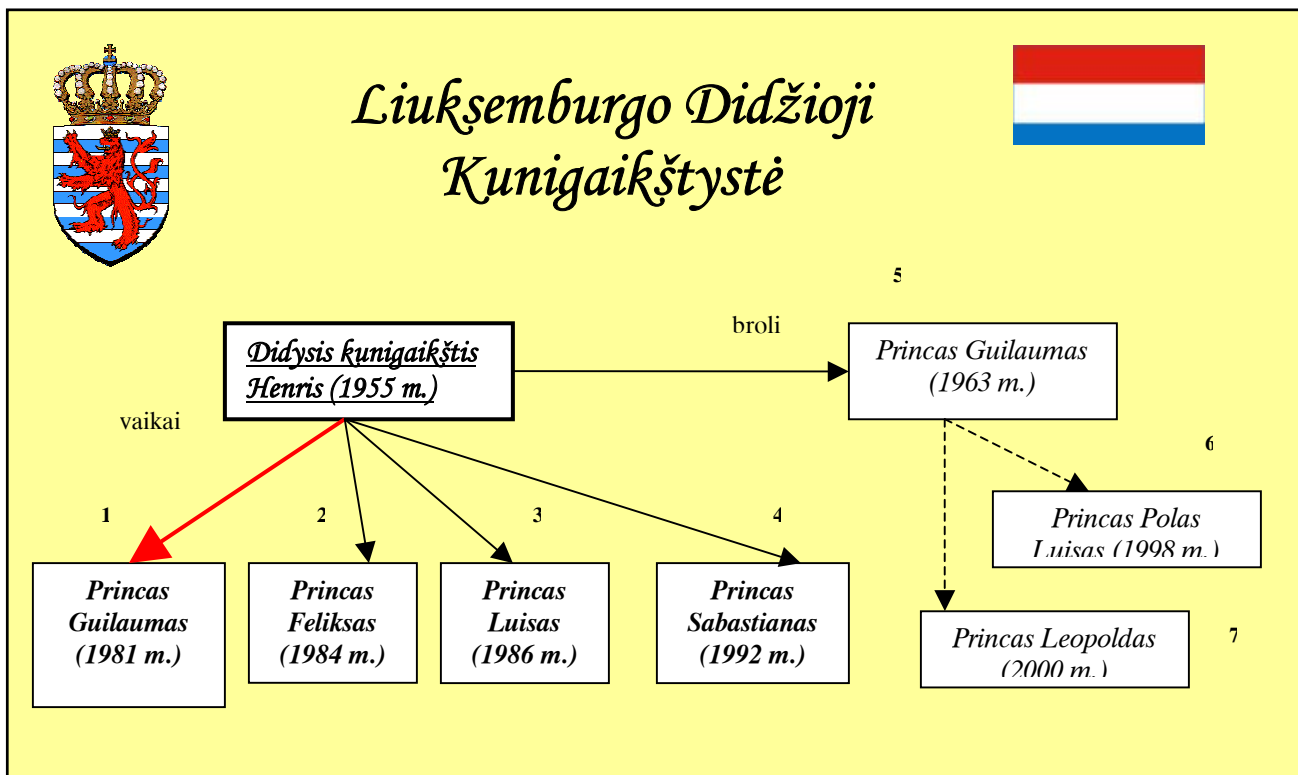
⁵⁴ Norvegijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-09-29.

⁵⁵ Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 612; А. В. Малько. Конституционное право зарубежных стран в вопросах и ответах. – Москва: Юрист, 2003. С. 121.

⁵⁶ В. Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран.-Москва: Юрист, 2003. С. 302; А. А. Мишин. Конституционное (государственное) право зарубежных стран.- Москва: Юстицинформ, 2002. С. 196; А. В. Якушев. Конституционное право зарубежных стран (курс лекций).- Москва: Приор – Издат, 2003. С. 136.

⁵⁷ Virtuali enciklopedija// http://www.heraldica.org/topics/royalty/belgian_succ.htm#law; prisijungimo laikas: 2004-10-05.

⁵⁸ Belgijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-10-03.

59

Lentelėje pateikta ipėdinystės seka atkleidžia Salijų sistemoje taikomo pirmagimystės principo ypatumus. Išskiriamos dvi paveldėjimo grupės – pirmąją sudaro Didžiojo Kunigaikščio Henrio, antrąją – jo brolio Princo Guilaumo vyriškos lyties palikuonys. Pastarosios grupės atstovai įgauna teisę paveldėti sostą tik po pirmosios grupės ipėdinių. Verta pažymėti, kad, monarchijose, naudojančiose Salijų sistemą, galioja taisyklė: jei pirmagimis valdovo sūnus (Princas Guilaumas) mirtų, nespėjęs paveldėti sosto, ši aplinkybė neatimtų pirmumo teisės iš jo palikuonių.

Pačioje Didžiojo Kunigaikščio palikuonių grupėje eiliškumo dėsnis atspindimas kiekvienos kartos pirmagimystės principu ir paženklintas raudonais žymenimis.

2.4. Kastilijos sistema

Europoje ši sosto paveldėjimo sistema įtvirtinta Didžiosios Britanijos, Danijos, Monako monarchijų konstitucinėje teisėje, taip pat 1978 m. priimtoje Ispanijos

⁵⁹ Virtuali enciklopedija // http://en.wikipedia.org/wiki/Grand_Duke_of_Luxembourg; prisijungimo laikas: 2004-10-06.

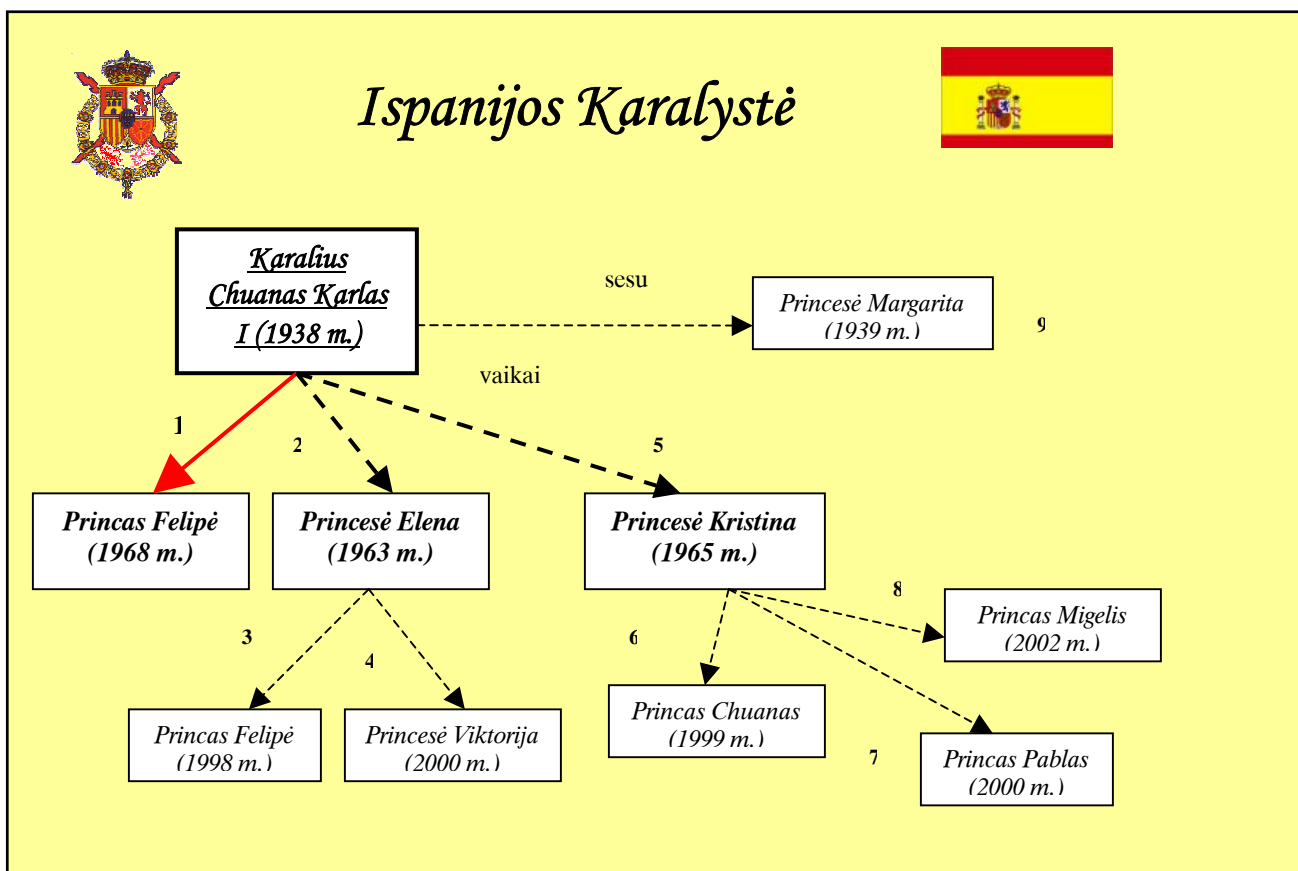
Karalystės bei 1990 m. pataisytoje Norvegijos Konstitucijoje.⁶⁰ Lyginant Salijų ir Kastilijos sistemas galime išvengti nemažai panašumų. Ir vienoje ir kitoje išskiriamas artimiausios paveldėtojų grupės prioritetas, taip pat taikomas ir sosto įpėdinio pirmagimystės principas. Pirmumo teisę turinčio įpėdinio mirties atveju taikoma identiška Salijų sistemai taisyklė – į sostą pretenduoja kiti tos pačios paveldėjimo grupės palikuonys.⁶¹ Pagrindinis skirtumas tarp Salijų ir Kastilijos sistemų yra tas, kad pastarojoje pripažįstama valdovo moteriškos lyties įpėdinių teisė pretenduoti į sostą, vyriškai giminei suteikiant pirmumą tik konkrečioje paveldėjimo kartoje.

Manytume būtų pravartu paanalizuoti Ispanijos Karalystės Sosto paveldėjimo dėsningumus. Sosto paveldimumo teisėje, taikant Kastilijos sistemos principą, susidaro visiškai kitokia paveldėjimo grandžių struktūra. Sosto paveldėtojo Asturijos Princo titulas priklauso Karaliaus Chuano Karlo I sūnui Felipei. Tačiau jo vyresniosios seserys Princesės Elena bei Kristina taip pat pripažįstamos teisėtomis sosto paveldėtojomis, o jų vaikai priklauso antrinei ir tretinei įpėdinystės grupėms. Jeigu Asturijos Princas mirtų, nesulaukęs teisėtų palikuonių, paveldėjimo teisė pereitų Princesei Elenai bei antrinei jos palikuonių grupei. Pamėginus sukurti Ispanijos Karaliaus Chuano Karlo įpėdinių teorinę schemą pagal Salijų sistemą, tektų konstatuoti, jog vieninteliu teisėtu įpėdiniu taptų Asturijos Princas Felipe, taip pat išliktų tik jo paties būsimų sosto paveldėtojų grupė.

Pateikiamoje Ispanijos Karalystės sosto įpėdinių sekos schemeje, atskleidžiami Kastilijos sistemos ypatumai:

⁶⁰ Ispanijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-09-22; Norvegijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-09-29.

⁶¹ J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 196.

62

Svarbu pažymėti, jog Europos valstybėse, kurios konstitucinėje teisėje įtvirtinta Kastilijos sistema sosto įpėdinio pirmagimystės principas nėra taikomas besąlygiškai. Pats valdovas turi teisę šį principą pažeisti. Didžiojoje Britanijoje, Norvegijos Karalystėje monarchui suteikta teisė savo nuožiūra skirti įpėdinį ir suteikti pagrindinio sosto paveldėtojo titulą bet kuriam valdančios dinastijos atstovui⁶³. Pirmagimystės principas gali būti netaikomas ir tuo atveju, kai valstybės parlamentui yra suteikta kompetencija patvirtinti sosto įpėdinio kandidatūrą ir perleisti valdovo įgaliojimus. Belgijos Karalystės parlamentas, remdamasis šia teise, gali atmesti teikiamą pirmagimio įpėdinio kandidatūrą, jei parlamento daugumos nuomone, jis nėra tinkamas atlikti valstybės valdovo funkcijas. Todėl pirmagimystės

⁶² Ispanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.casareal.es/casareal/home.html> ; prisijungimo laikas: 2004-09-16.

⁶³ Б.А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Европы. – Москва: Издательство БЕК, 1997. С.48;

Norvegijos Karalystės Konstitucija//<http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/system/index-b-n-a.html> ; prisijungimo laikas: 2002-12-04.

požymis valdovo palikuoniui suteikia ne tvirtą garantiją, o tik dėkingiausią galimybę užimti sostą.

2.5. Švedijos (Kognatinė) sistema

Iki paskutiniųjų praėjusio amžiaus dešimtmečių šiuolaikinėse monarchijose tebuvo žinomos Salijų, Kastilijos ir Austrijos (pastaroji, numaciusi moterų teisę į sostą tik visiškai pasibaigus vyriškosios lyties paveldėtojų sekai, nunyko XX amžiaus I-oje pusėje) sosto paveldėjimo sistemos. Visiems šiems sosto paveldėjimo mechanizmams yra būdinga lytinė diskriminacija, pasireiškianti stipriai suvaržant arba išvis atimant teisę monarcho moteriškosios lyties įpėdiniams teisę pretenduoti į sostą.

Pirmą kartą ši diskriminacija buvo panaikinta Švedijos Karalystėje 1980 m., pataisius 1810 m. Sosto Paveldėjimo Aktą ir pripažinus abiejų lyčių įpėdinių lygybę, pretenduojant į sostą. Būtent nuo šio laikotarpio pradėjo egzistuoti nauja Sosto paveldėjimo sistema. Europoje ši sistema yra įtvirtinta dar Nyderlandų ir Belgijos Karalysčių konstitucinėje teisėje. Vis dėl to, Nyderlandų Konstitucija numato atvejį, kai šios sistemos taisyklės gali būti sulaužytos. Konstitucijos 29 straipsnyje nustatyta, jog, susiklosčius nepaprastoms aplinkybėms, Parlamentas turi teisę nesilaikyti paveldėjimo eiliškumo ir sostą perduoti kitam įpėdiniui. Teisinėje literatūroje galima sutikti teiginių, jog Nyderlandų Karalystėje sostas yra paveldimas pagal Kastilijos sistemą,⁶⁴ o Belgijos pagal Salijų sistemą,⁶⁵ tačiau šie samprotavimai yra nepagrįsti. Nyderlandų Karalystės Konstitucijoje iki 1983 -ųjų buvo taikoma Kastilijos sistema, bet tais metais priimtose Konstitucijos 25 – ojo straipsnio pataisos panaikino santykinę vyriškos lyties įpėdinių pirmenybę paveldint sostą ir pagrindiniu sosto paveldėtojų eiliškumo sudarymo kriterijumi pripažino palikuonių pirmagimystės principą.⁶⁶ Belgijoje Salijų sistema galiojo iki 1991 m. Tais metais

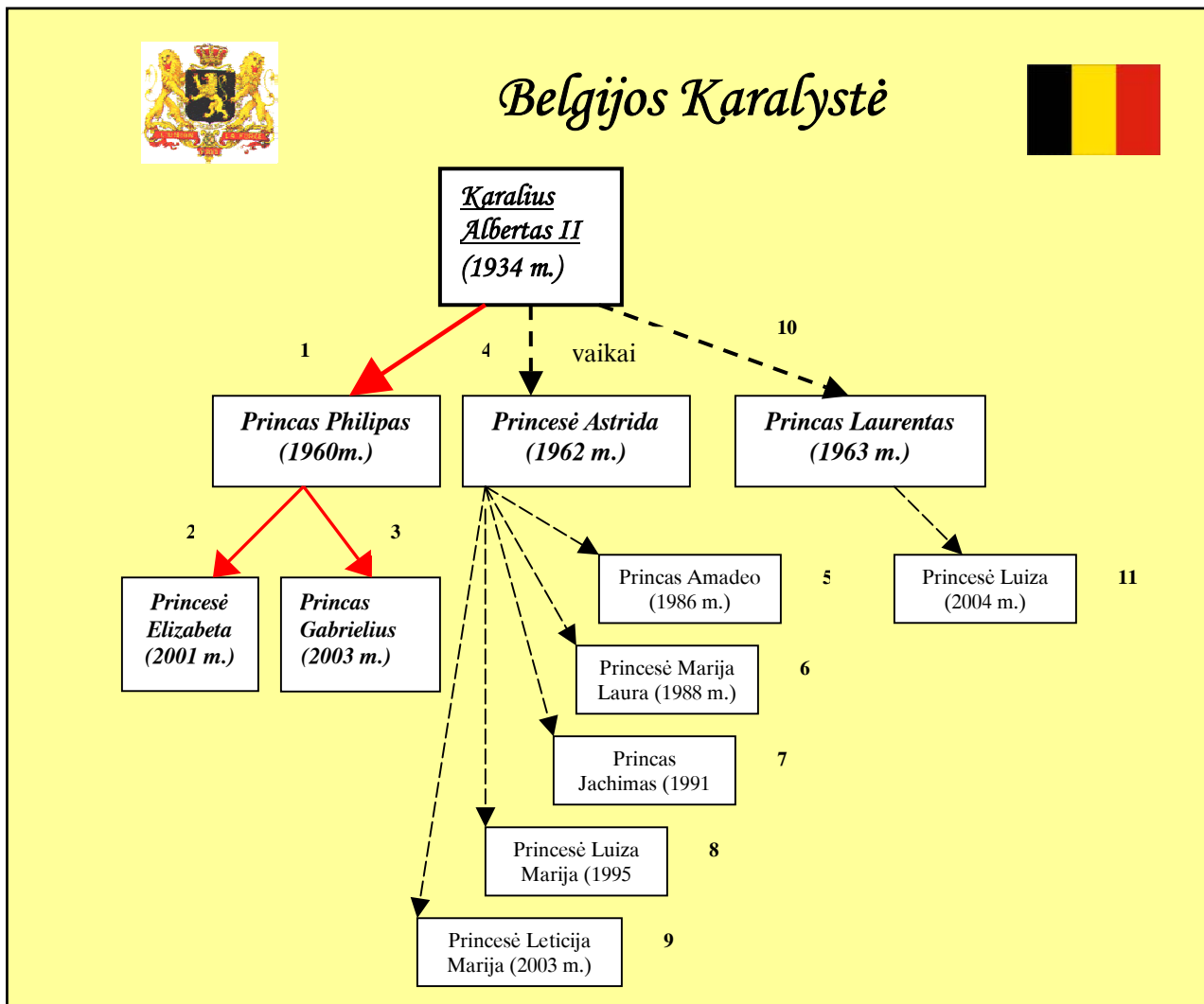
⁶⁴Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 612; М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Норма, 2002. С. 220.

⁶⁵ В. Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Юристъ, 2003. С. 302; А. А. Мишин. Конституционное (государственное) право зарубежных стран.- Москва: Юстицинформ, 2002. С. 196; А. В. Якуцев. Конституционное право зарубежных стран (курс лекций).- Москва: Приор – Издат, 2003. С. 136.

⁶⁶ Nyderlandų Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html; prisijungimo laikas: 2004-10-16.

buvo priimta pataisa, kuria lygios teisės paveldėti sostą yra suteikiamos abiejų lyčių teisėtiems palikuonims.⁶⁷

Pateikiamoje schemeje nurodoma Belgijos Karalystės Sosto paveldėtojų seka:

68

Naujojoje Belgijos Karalystės sosto paveldėjimo akto redakcijoje vieninteliu paveldėjimo sekos sudarymo kriterijumi lieka palikuonio pirmagimystė, todėl sosto įpėdinio teisė pirmiausiai tenka Karaliaus Alberto II – ojo vyriausiam sūnui Princui Filipui. Pagal šią paveldėjimo sistemą, kitas įpėdinis yra Princo Filipo dukra Princesė Elizabeta, po jos seka Princas Gabrielius. Princesė Astrida ir jos palikuoniai sudaro antrinę paveldėjimo sekos grupę, kuri, gauna teisę paveldėti tik po Princo Filipo ir jų

⁶⁷ Virtuali enciklopedija // http://www.heraldica.org/topics/royalty/belgian_succ.htm#law ; prisijungimo laikas: 2004-10-05.

⁶⁸ Virtuali enciklopedija // http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Succession_to_the_Belgian_Throne; prisijungimo laikas: 2004-10-28.

palikuonių. Tretinę sosto paveldėjimo grupę sudaro Princas Laurentas ir jo palikuonys. Jeigu Belgijoje tebebūtų taikoma Salijų sistema, tada sostą galėtų paveldėti tik vyriškosios lyties karaliaus Alberto II palikuonys (Princas Filipas ir jo sūnus Princas Gabriėlius, antrinę paveldėjimo sekos grupei priklausytų Princas Laurentas). Princesė Astrida ir visi jos vaikai, taikant Salijų sistemą, neturi teisės pretenduoti į sostą.

1980 m. Švedijos Karalystėje įgyvendintos sosto paveldėjimo akto reformos iš tikrųjų buvo išskirtinis reiškiny s konstitucinės teisės doktrinoje, netrukus šiuo pavyzdžiu pasekė ir Nyderlandų Karalystė 1983 m, 1991 m. ši sistema įvesta ir į Belgijos Karalystės konstitucinę teisę. Šiuolaikinėje konstitucinės teisės doktrinoje be Salijų bei Kastilijos sosto paveldėjimo sistemų yra išskiriama ir Švedijos (Kognatinė) sistema⁶⁹. Visgi tik paskutiniųjų metų leidiniuose ši sistema yra išskiriama kaip savarankiškas sosto paveldėjimo mechanizmas, ankstesnėje konstitucinės teisės doktrinoje švediškoji sosto paveldėjimo sistema buvo ignoruojama.⁷⁰ Šią sistemą, be abejonės, galima vertinti kaip įkūnijančią moderniausią sosto paveldėjimo mechanizmo koncepciją, kaip sektiną pavyzdį visoms šiuolaikinėms paveldimo sosto monarchijoms.

Analizuojant daugumoje Europos valstybių monarchijų taikomo sosto paveldėjimo principo turinį, teko pastebėti, jog jame kartais atsiskleidžia ir tam tikri rinkiminių procedūrų niuansai – sosto įpėdinio kandidatūra gali būti svarstoma ir patvirtinama balsų dauguma parlamente, Didžiojoje Britanijoje, Norvegijoje monarchas turi teisę pats paskirti savo įpėdinį. Vis dėlto sosto paveldėjimo procedūroje egzistuojančios rinkiminės teisės prielaidos savo reikšme neprilygsta kitiems prioritetams – pirmagimystei bei giminystės ryšiui su valdančiąja dinastija. Pastarieji kriterijai yra svarbiausi, nes sudaro sosto paveldėjimo esmę, o tam tikros rinkimų procedūros taikymas tėra papildoma priemonė, suteikianti galimybę paveldėti sostą geriausiam valdančiosios dinastijos atstovui. Vis dėlto, kai kuriose monarchijose būsimasis valdovas skiriamas vadovaujantis ne paveldėjimo principu, o išimtinai sosto įpėdinio rinkikų išreikšta politine valia.

⁶⁹В.О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Закон и право, 2001. С. 239; В. Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран. –Москва: Юрист, 2003. С. 302.

⁷⁰Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общаая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 612; М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, А.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Норма, 2002. С. 221.

2.6. Renkamas sostas

Renkamo sosto metodas monarchijos raidoje jau yra žinomas nuo seniai, dar nuo Romos Imperijos Principato laikų. Nors renkamo sosto koncepcija niekada savo populiarumu neprilygo sosto paveldėjimui, tačiau ji dar iki šiol kai kuriose valstybėse yra taikoma.

Konstitucinės teisės doktrinoje yra išreiškiama nuomonė, jog praktiškas renkamo sosto principas gali būti išreikštas dvejopai ir charakterizuoja tiek rinkimais įtvirtinamą monarchijos valdymo formą, tiek renkamą sostą.⁷¹

Pirmuoju atveju, rinkimų būdu valstybėje nustatant pačią monarchijos valdymo formą, juridškai įtvirtinamas monarcho institutas, detalizuojama jo kompetencija, nustatomi kiti statuso ypatumai. Monarchijos valdymo formą gali rinkti tiek valstybėje dominuojanti siaura luominė kategorija – aristokratija, didikai, tiek pati Tauta. Ši savo valią gali išreikšti tiesiogiai (referendumas, plebiscitas) arba per savo išrinktus atstovus (parlamentas). 1975 m. Ispanijoje plebiscito keliu visuomenė pritarė valstybės monarchijos valdymo formai, kuri buvo įtvirtinta 1978 m. priėmus naująją šalies Konstituciją⁷². Monarchijos valdymo forma rinkimų keliu gali būti sukurta arba restauruota, o valdančioji dinastija – pradėta (1810 m. Bernadotų dinastija Švedijos Karalystėje) arba pratęsta (1978 m. Burbonų dinastija Ispanijos Karalystėje).

Antruoju atveju kalbama apie konstitucinėje teisėje jau įtvirtintos monarchijos valdymo formos - sosto - užėmimą rinkimų keliu. Taikant sosto rinkimų principą, nebevartojamos ipėdinio ar paveldėtojo sąvokos, nesudaroma sosto paveldėtojų eilė, todėl kur kas sunkiau nuspėti, kas taps būsimu valdovu. Be abejo, renkamose monarchijose tarp pretendentų į sostą dažniausiai taip pat išsiskiria lyderiai bei autsaideriai, tačiau šią nelygybę lemia ne jų genealoginiai ypatumai, o tarp sosto rinkikų pelnytas pasitikėjimas ir autoritetas.

Europoje renkamo sosto koncepcija yra įtvirtinta tik vienoje valstybėje – Vatikane. Šioje valstybėje sosto rinkimai yra rengiami jau nuo V – ojo amžiaus. Tai yra seniausia pasaulyje sosto rinkiminė sistema, kuri tebegaliojanti iki šiol.

⁷¹ А.Е. Козлов. Конституционное право. –Москва: Издательство БЕК, 1997. С. 184.

⁷² Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Европы. – Москва: Издательство БЕК, 1997. С. 214; А.Е. Козлов. Конституционное право. –Москва: Издательство БЕК, 1997. С. 184.

Vatikano Šventojo Sosto rinkimų tvarką reglamentuoja valdančiojo Popiežiaus išleista Apaštališkoji Konstitucija⁷³. Joje pateikiama detali rinkiminės institucijos – Konklavos - organizavimo tvarka. Ši Apaštališkoji Konstitucija yra viena iš Popiežiaus testamento sudėtinių dalių. Kitos Vatikano institucijos – Kurija, Religinų Reikalų institutas ar Bažnytinis Teismas negali jos keisti, papildyti ar panaikinti. Popiežiui mirus, Apaštališkoji Konstitucija dėl Konklavos Vatikano Kanonų teisės sistemoje išsaugo aukščiausią teisinę galią.

Vadovaujantis dabartinio Jono Pauliaus II-ojo išleista Apaštališkąja Konstitucija, Vatikano Šventojo Sosto rinkiminę instituciją sudaro bažnytiniai dignitoriai, turintys Kardinolo titulą⁷⁴. Kardinolams, kuriems iki Popiežiaus mirties ar vakuojančio sosto atsiradimo momento sukako 80 metų, rinkimuose balsuoti nebeleidžiama.⁷⁵ Apaštališkoje Konstitucijoje detalai reglamentuota visa Pontifiko rinkimų eiga, šiame dokumente daug sakralizuotų nuostatų, atspindinčių ypatingą šiai teokratinei monarchijai būdingą specifiką. To pavyzdžiu galėtume pateikti Apaštališkosios Konstitucijos 42 straipsnio nuostatą, jog davę priesaiką, Konklavos dalyviai keliauja į Siksto koplyčią, kurioje jie atskiriami nuo viso išorinio pasaulio: koplyčios patalpa kruopščiai patikrinama, durys užrakinamos ir užkalamos, o langai – užmūrijami. Kardinolai išskirstomi į atskiras celes, kur pasninkaudami meldžiasi ir laukia Dievo apreiškimo, padedančio apsispręsti, kam atiduoti balsą rinkimuose.⁷⁶

Šioje Konstitucijoje aprašytoji Pontifiko rinkimo tvarka yra daugiau idealistinio pobūdžio. Tuo tarpu realybėje prasideda aktyvios Kardinolų diskusijos ir derybos. Konklavoje susidaro įvairių pakraipų politinės jėgos, remiančios skirtingus pretendentes. Konservatyvios dešinėsios pozicijos interesams dažniausiai atstovauja Vatikano Kurijos narys, nuosaikių ar liberalių politinių pažiūrų Kardinolai remia Kurijai nepriklausanti italą arba kitų Europos šalių bei JAV Bažnyčioms atstovaujanti dignitorius. Konklavoje susiformuoja ir kairiųjų reformatorių politinis

⁷³Virtuali Encklopedija// http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_the_Vatican_City ; prisijungimo laikas: 2004-10-15 ; C.A. Авакьян. Конституционное право. Энциклопедический словарь. - Москва: Норма, 2001. С. 80.

⁷⁴ John Paul II Supreme Pontiff Apostolic Constitution „Universi Dominici Gregis“ of the vacancy of the Apostolic See and the election of Roman Pontiff, ch. 33// http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_22021996_universi-dominici-gregis_en.html ; prisijungimo laikas: 2004-11-05.

⁷⁵ Virtuali Encklopedija//http://en.wikipedia.org/wiki/Politics_of_the_Vatican_City; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

⁷⁶ John Paul II Supreme Pontiff Apostolic Constitution „Universi Dominici Gregis“ of the vacancy of the Apostolic See and the election of Roman Pontiff, ch. 33//http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_22021996_universi-dominici-gregis_en.html ; prisijungimo laikas: 2004-11-05.

blokas, kuriame susitelkia Lotynų Amerikos, Afrikos bei krikščioniškų Azijos šalių Kardinolai.

Paskutiniuosiose išleistose Apaštališkose Konstitucijose suformuota nuostata, jog Vatikano Pontifiku paprastai yra išrenkamas tas kandidatas, kuriam teko 2/3 + 1 visų rinkimuose dalyvavusių Kardinolų balsų. Tokiu būdu Konklavos pirmajame rinkimų ture išryškėja keli dignitoriai - lyderiai, surinkę daugiausiai balsų. Paskelbus pirmojo balsavimo rezultatus, skirtingų politinių interesų grupių derybos tęsiasi, ieškoma kompromisinių sprendimų, sudaromos laikinos politinės sąjungos. Taip Konklavoje galiausiai susiformuoja dominuojanti interesų koalicija, sudaryta iš suartėjusių politinių grupuočių ir palaikančių bendrą kandidatą. Paskutiniame Konklavos balsavime išryškėjusio lyderio kandidatūrai dažniausiai pritariama vieningai ir išrenkamas Vatikano Pontifikas.

Išnagrinėtas Vatikano renkamo sosto mechanizmo pavyzdys liudija šios rinkimų rūšies specifinius savitumus. Pretendentą į sostą čia renka ne pilietinė bendruomenė, o speciali rinkiminė institucija, sudaryta iš ypatingą religinės valdžios rangą turinčių asmenų - Kardinolų. Teisę užimti sostą turi tik rinkiminės institucijos nariai. Apibendrinant, galime teigti, jog sosto rinkimuose atstovaujамųjų institucijų rinkimų demokratiškumą užtikrinantys konstituciniai principai negalioja.

2.7. Sosto Regento institutas

Jeigu sostą užėmęs asmuo yra mažametis, nepilnametis ar laikinai negalintis atlikti savo funkcijų dėl ligos, ilgos kelionės ir kt., jo įgaliojimus perima sosto Regentas. Šis procesas tu ti dvi sudėtinės dalis. Visų pirmiausia nustatomas (remiantis objektyviais požymiais, medicinos įstaigų pažymomis⁷⁷) ir juridiskai pagrindžiamas asmens, užėmusio sostą, negalėjimas atlikti Konstitucijos ir įstatymų jam prisikirtų pareigų ir prerogatyvų. Šiuo atveju dažniausiai parlamentas išleidžia atitinkamą aktą. Tokiu būdu yra suformuluojama teisinė prielaida monarcho įgaliojimus perduoti sosto Regentui. Šis procesas yra užbaigiamas kompetentingai institucijai priėmus aktą, apie sosto perdavimą regentui. Šia institucija Europos valstybėse dažniausiai yra parlamentas, tai yra nustatyta Belgijos Karalystės, Švedijos Karalystės, Norvegijos Karalystės, Nyderlandų Karalystės Konstitucijose ir

⁷⁷ 1937 m. Jungtinės Karalystės Regento instituto aktas//<http://www.heraldica.org/topics/royalty/ukregency.htm>; prisijungimo laikas: 2004-11-01.

konstitucinės reikšmės teisės aktuose.⁷⁸ Visgi, kai kuriose valstybėse (Liuksemburgo, Lichtenšteino, Monako Kunigaikštystėse) ši klausimą sprendžia Karališkoji Šeima. Pagal Liuksemburgo Konstitucijos 6 straipsnį sosto Regentas yra paskiriamas Karališkosios Šeimos paktu.⁷⁹

Svarbu būtų išsiaiškinti, kas gi gali įgyvendinti sosto Regento funkcijas. Šią instituciją paprastai sudaro vienas asmuo, tačiau jos įgaliojimus gali atlikti ir kolegialus organas. Belgijos, Norvegijos ir kitų šalių konstitucijose numatyta, kad sosto Regento įgaliojimai yra suteikiami pilnamečiui Karališkosios Šeimos nariui, kuris yra pirmasis įpėdinis į sostą. Tuo tarpu Ispanijoje Regentu skiriamas įpėdinio tėvas ar motina, o jei jų nėra, arba jie neatitinka sosto regentui keliamų reikalavimų, vyriausias iš artimiausių giminių.⁸⁰ Kai kurių valstybių konstitucijos numato ir galimybę sosto Regentu skirti ir ne Karališkosios Šeimos narį. Antai Švedijos Karalystės Valdymo Formos Akte yra įtvirtinta nuostata, jog, jei nei vienas asmuo iš Karališkosios dinastijos neatitinka reikalavimų, keliamų sosto Regentui, arba tokių asmenų išvis nėra, Riksdagas sosto Regentu gali paskirti parlamento spikerį (Švedijoje vadinamą talmanu) arba jo pavaduotoją.⁸¹ Kolegialus organas kai kuriose Europos valstybėse irgi gali būti skiriamas sosto Regentu. Norvegijos Karalystės Konstitucijos 41 straipsnis nustato, jog Regentu turi būti skiriamas artimiausias sosto paveldėtojas, jeigu jis yra pilnametis. Jeigu tokios galimybės nėra, monarcho įgaliojimus perima Valstybinė Taryba⁸², į kurios sudėtį įeina ministras pirmininkas ir 7 nariai.

Monarcho pilnametystė, suteikianti jam teisę naudotis visomis karališkosiomis prerogatyvomis, Europos valstybių konstitucinėje teisenoje yra nustatoma skirtingai. Dažniausiai yra sutinkamas 18 metų cenzas (Danija, Liuksemburgas, Didžioji Britanija, Nyderlandai, Švedija, Norvegija), tačiau Monako

⁷⁸ Belgijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-03; 1810 m. Švedijos Karalystės Sosto Paveldėjimo Aktas// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sw00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-12; Norvegijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-08-29; Nyderlandų Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-06.

⁷⁹ Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html#A080 ; prisijungimo laikas: 2004-10-24.

⁸⁰ Ispanijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp00000_.html 2004 09 22

⁸¹ Švedijos Karalystės Valdymo Formos Aktas// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sw00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-11-06.

⁸² Norvegijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-09-29.

Kunigaikštystės ir Belgijos Karalystės konstitucijose įtvirtinta nuostata, kad įpėdinis gali užimti sostą, jam sulaukus tik 21 metų.⁸³ Taigi, kaip matome, monarcho pilnametystė daugelyje Europos valstybių yra sutapatinama su paprastų piliečių pilnametystės sąlygomis, ir jokie išskirtiniai amžiaus brandos reikalavimai nėra nurodomi. Tuo monarchui taikomos pilnametystės sąlygos gerokai skiriasi nuo respublikos valdymo formoje pretendentams į prezidento pareigybės taikomų amžiaus cenzo reikalavimų (35 – 50 m.). Išimtis, susijusi su valdovo amžiaus sąlygomis aptinkama Vatikano konstitucinėje santvarkoje. Vatikano Pontifiku, remiantis kanonų teisės normomis ir susiklosčiusiomis konklavų tradicijomis, renkamas asmuo, kuriam yra daugiau negu 60 metų.

Monarchui sulaukus pilnametystės, grįžus iš kelionės ar pasveikus, sosto Regento veikla nutrūksta.

⁸³ Monako Kunigaikštystės Konstitucija//<http://www.monaco.gouv.mc/Dataweb/GouvMc.nsf/0/8EAC97F956A58C44C12569D1004E6ABF?OpenDocument> ; prisijungimo laikas: 2004-09-26; Belgijos Karalystės Konstitucija//<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000.html> ; prisijungimo laikas: 2004-10-03.

3. Monarcho įgaliojimai ir imunitetai

3.1. Monarchas – valstybės vadovas

Valstybės vadovas – atsakingas asmuo, užtikrinantis konstitucinę tvarką, garantuojantis valstybinės valdžios tęstinumą ir stabilumą, aukščiausiu lygiu atstovaujantis tarptautiniams santykiams. Europos valstybėse, savo Konstitucijose ar konstitucinės reikšmės aktuose įtvirtinusiiose monarchijos valdymo formą, valstybės vadovu yra monarchas. Ispanijos Karalystės Konstitucijos 56 straipsnyje skelbiama, jog Karalius - valstybės vadovas, jos vientisumo ir tęstinumo simbolis, teisėjas ir sutarimo garantas kasdieninėje valstybės valdžios organų veikloje – aukščiausiu lygiu atstovaujantis valstybę tarptautiniuose santykiuose, vykdamas Konstitucijos ir įstatymų jam priskirtas funkcijas.⁸⁴ Manytume, jog šis monarcho, kaip valstybės vadovo, apibūdinimas yra tiksliausias ir išsamiausias, aptinkamas Europos šalių konstitucijose.

Monarchas turi teisę naudotis ypatingu titulu, kuriuo yra pristatomas oficialiuose priėmimuose bei politiniuose susitikimuose. Siaurąja prasme titulas nurodo monarcho pavadinimą – Europos valstybėse yra naudojami Karaliaus (D. Britanija, Danija, Norvegija, Nyderlandai ir kt.), Kunigaikščio (Liuksemburgas, Lichtenšteinas), Pontifiko (Vatikanas) titulai. Plačiąja prasme titulas suvokiamas kaip informatyvus monarchijos rekvizitas atskleidžiantis svarbiausius monarcho statuso ypatumus: jame įtvirtinamas ypatingas valdovo instituto sakrališkumas, jo vaidmuo, specifinės funkcijos ryšys su valdančiąja dinastija, nurodomi monarchijos teritoriniai vienetai. Štai Jungtinės Karalystės Sosto titulas suteikia teisę valdovui vadintis „Jo Didenybe Dievo skirtu Karaliumi Jungtinės Didžiosios Britanijos ir Šiaurės Airijos Karalystės ir kitų jai pavaldžių valstybių ir teritorijų, Britų Sandraugos vadovu, Tikėjimo gynėju“⁸⁵ Jungtinės Karalystės valdovo titulas ko gero yra vienas lakoniškiausių, lyginant su kitų monarchijų vartojamais oficialiais titulais.

⁸⁴ Ispanijos Karalystės Konstitucija / <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp000000.html> ; prisijungimo laikas: 2004-09-22.

⁸⁵ O. Hood Phillips, P. Jackson, P. Leopold. Constitutional and Administrative law.- London: Sweet & Maxwell Limited of 100, Avenue Road, London NW3 3PE, 2001. P. 293-295.

Minėtų monarchinių santvarkų valstybės vadovo instituto vaidmuo nėra visiškai adekvatus. Ispanijos, Nyderlandų ar Jungtinės Karalystės monarchai vis dar tebeturi išlaikę pakankamai svarias valdžios funkcijas, kurios išryškėja politinių krizių momentais. Tuo tarpu Švedijos Karalystėje, valdovas pripažįstamas tik šalies simboliu ir valstybės valdyme nedalyvauja⁸⁶. Didžiausius įgaliojimus Europoje turi Lichtenšteino Kunigaikštis ir Vatikano Miesto Valstybės Pontifikas.

3.2. Įstatymų leidžiamosios valdžios ir monarcho santykis

Įstatymų leidžiamajoje valdžioje, Europos valstybėse, kuriose įtvirtinta parlamentinė monarchija, monarcho funkcijos tampa simbolinėmis: jis skelbia parlamento rinkimus, sušaukia ir atidaro naujai išrinkto parlamento pirmąją sesiją, tvirtina jo išleistus įstatymus. Visus šiuos veiksmus valdovas atlieka tik laikydamasis valstybės Konstitucijoje ar kituose įstatymuose įtvirtintų nuostatų⁸⁷. Parlamentinėse monarchijose valdovo institutas Konstitucijos griežtai subordinuojamas, nepaliekant jokios konstitucinės teisenos interpretacijos ir ekspresijos galimybės.

Svarbu pažymėti, jog parlamentas įgauna svarbias funkcijas formuojant monarcho institutą. Štai Belgijos Karalystėje pretendentas į sostą patvirtinamas ta dingstimi sušauktame parlamento posėdyje. Daugelyje Konstitucijų yra įtvirtinta valdovo priesaikos parlamentui taisyklė, kuri simbolizuoja kur kas svarbesnį nei formalų Karūnacijos procedūros momentą. Iš tiesų, tokiu būdu parlamentas prisaikdintam monarchui suteikia valdžios įgaliojimus⁸⁸.

Dabartinėse parlamentinio tipo monarchijose valdovas praktiškai neteko visų savarankiškos įstatymų leidžiamosios valdžios įgaliojimų. Visgi, kai kurių valstybių konstitucinė teisė pripažįsta monarchą turint įstatymų leidybos iniciatyvos teisę.

Belgijos Karalystės, Nyderlandų Karalystės Konstitucijose nustatyta, jog Karalius kartu su parlamentu įgyvendina įstatymų leidžiamąją valdžią, o su Vyriausybe – vykdomąją valdžią. Visgi, Belgijos Konstitucijos 74 straipsnyje įtvirtinta monarcho įstatymų iniciatyvos teisė ribojanti nuostata, jog Karalius gali parlamentui

⁸⁶ T. Larsson. Governing Sweden. – The Swedish Agency for Administrative Development, Stockholm, 1997. P. 39.

⁸⁷ Б.А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Европы. – Москва: Издательство БЕК, 1997. С. 215.

⁸⁸ A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. -The Hague, 2000. P. 78-79.

pateikti tik įstatymų projektus, susijusius su valstybės armijos kontingento nustatymo, natūralizacijos, biudžeto vykdymo, Karaliaus ministrų civilinės ir baudžiamosios atsakomybės klausimais.⁸⁹ Monako Kunigaikštystės Konstitucijos 66 straipsnis skelbia, jog įstatymų leidybos iniciatyvos teisė priklauso Kunigaikščiui,⁹⁰ tuo tarpu Švedijos Karalystėje monarchas tokios teisės neturi. Didžiosios Britanijos konstitucinės teisės doktrinoje yra susiformavęs principas, kad Parlamentą sudaro Karalienė, Lordų ir Bendruomenių Rūmai⁹¹, tačiau Karalienė neturi svarios įtakos, Parlamentui priimant įstatymus. Jau nuo XIX – ojo a. pradžios išitvirtino konstitucinis paprotys, pagal kurį, Karalienė turi veikti pagal jos ministrų patarimus. Be to, svarbu pažymėti, jog monarchas nuo 1845 m. praktiškai nedalyvauja įstatymų priėmimo Parlamente procedūroje.

Visiškai skirtinga monarcho padėtis yra nustatyta Vatikano Miesto Valstybės Pagrindiniame Įstatyme. Šiame įstatyme įtvirtinta nuostata, jog visa įstatymų leidžiamoji valdžia priklauso Pontifikui,⁹² tačiau jis savo nuožiūra šią teisę gali deleguoti Komisijai, sudarytai iš Kardinolo Pirmininko ir Kardinolų.

Nors parlamento išleistas teisės aktas įsigalioja tik jį pasirašius valdovui; šis neturi jokios alternatyvios galimybės pateiktą įstatymą panaikinti arba sugrąžinti pakartotiniam svarstymui. Tiesa, kai kurių monarchijų Konstitucijose ar konstitucinės reikšmės teisės aktuose (Jungtinė Karalystė, Norvegija) tebėra numatyta valdovo teisė vetuoti parlamento priimtą įstatymą, tačiau jis šia prerogatyva praktiškai nesinaudoja (išskyrus išimtinius atvejus, kai to kolegialiai paprašo valstybės vyriausybė)⁹³. Jungtinėje Karalystėje nuo 1707 m. monarchas neatmetė nė vieno parlamento išleisto statuto, todėl valstybės konstitucinių teisinių santykių realijose susiklostė konvencinė nuostata, jog valdovas, taikydamas veto teisę, atskleistų savo politinio korektiškumo stoką, pažeisdamas parlamento

⁸⁹ Belgijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-10-03.

⁹⁰ Monako Kunigaikštystės Konstitucija//<http://www.monaco.gouv.mc/Dataweb/GouvMc.nsf/0/8EAC97F956A58C44C12569D1004E6ABF?OpenDocument> ; prisijungimo laikas: 2004-09-26.

⁹¹ A. W. Bradley, K. D. Ewing. Constitutional and Administrative law. 13 th edition. London: Copyright licensing agency Ltd, 90 Tottenham road, London W1P 0LP, 2003. P. 319.

⁹² 2001 m. Vatikano Miesto Valstybės Pagrindinis Įstatymas//Основной Закон Государство Города Ватикана//Журнал российского права. 2002, No. 9. С. 128.

⁹³ В.О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Закон и право, 2001. С. 153; В.Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран. – Москва: Юристъ, 1997. С. 143.

institucinės viršenybės valdžių sistemoje principą. Visgi, galima paminėti išskirtinį atvejį, kai monarchas nepasirašė Parlamento priimto įstatymo. 1989 m. Belgijos Karalystėje buvo priimtas ir pateiktas Karaliui pasirašyti įstatymas, legalizuojantis abortus. Nors Belgijos Karalystės Konstitucija nebuvo nustačiusi monarchui veto teisės Parlamento priimtiems įstatymams, tačiau Karalius Boduenas atsisakė šį įstatymo pasirašyti, nes jo esmė prieštaravo monarcho išpažįtamam Romos Katalikų tikėjimui. Išėjimi iš šios situacijos tapo laikinas Karaliaus nušalinimas nuo jo pareigų, remiantis Konstitucijoje įtvirtinta nuostata. Taigi, problema buvo išspręsta ir Karalius buvo atleistas nuo pareigos pasirašyti įstatymą.⁹⁴ Kai įstatymas buvo pasirašytas, Parlamentas vėl gražino Karaliui Boduenui jo įgaliojimus.

2003 m. Lichtenšteino Kunigaikštystėje referendumo būdu buvo pataisyta šios šalies Konstitucija. Šios pataisos suteikė svarius įgaliojimus valstybės vadovui. Konstitucijos 65 straipsnyje yra įtvirtinta nuostata, kad, jei Kunigaikštis per 6 mėnesius nepasirašo Parlamento priimto įstatymo, tai reiškia, jog jis yra atmetas. Kaip matome, šia Konstitucijos pataisa valdovui buvo suteikta absoliutaus veto teisė, suteikianti monarchui didžiausius įgaliojimus įstatymų leidybos procese Europos monarchinėse valstybėse.

M.V. Baglaj redaguotame vadovėlyje tvirtinama, jog parlamentinėje santvarkoje monarchas įstatymų leidžiamojoje valdžioje tampa savotišku Parlamento institucijos veiklą vertinančiu notaru⁹⁵, tačiau šią nuomonę drįstume kritikuoti. Pirmiausia pabrėšime, jog valdovas praktiškai neturi galimybės kvestionuoti parlamento priimtų įstatymų konstitucingumo klausimo. M.V. Baglai veikale pateikta metafora prieštarauja ir valdovo institucinio imuniteto principui, kurio dėka šis nėra atsakingas dėl savo atliekamų valdžios funkcijų (įskaitant ir parlamento priimtų teisės aktų tvirtinimą) pasekmių.

3.3. Monarchas ir įstatymų vykdomoji valdžia

Monarcho vykdomosios valdžios prerogatyvos Europos šalyse, kuriose įtvirtinta parlamentinė monarchija, yra ganėtinai ribotos. Paprastai jo leidžiami dekretai rengiami vyriausybėje: kompetentingoje ministerijoje sudaromas ir

⁹⁴ Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucija // <http://www.fuerstenhaus.li/verfassung.0.html?&lang=en> ; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

⁹⁵ М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, А.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран. - Москва: Норма, 2002. С. 119.

svarstomas akto projektas, paruošiama galutinė jo redakcija, tuomet aktas teikiamas valdovui pasirašyti ir paskiausiai yra kontrasignuojamas ministro pirmininko arba tos ministerijos ministro, kur buvo parengtas aktas⁹⁶.

Monarchas yra informuojamas apie visas rengiamo akto ypatybes, jis taip pat gali pareikšti ir savo politinę poziciją⁹⁷, tačiau ji negali būti traktuojama kaip privaloma, lemianti akto turinį, priešingu atveju, valdovas peržengtų savo kompetencijos ribas. Todėl monarcho įtaka jo paties aktų leidimo procesui pasirodo esanti mažiškinė – didžiuliam organizacinių, tvarkomųjų darbų nuveikia vyriausybė, vadinasi, ir jos atsakomybė kur kas didesnė. Tačiau monarchas kai kuriose Europos valstybėse turi teisę savarankiškai leisti teisės aktus. Monako Kunigaikštystės Konstitucijos 46 straipsnis nustato, jog Kunigaikštis tam tikrais klausimais (užsienio pasiuntinių, teisėjų, Ministro Pirmininko, Vyriausybės narių paskyrimas, Parlamento paleidimas ir kt.) gali leisti ordonansus. 2003 m. pataisytoje Lichtenšteino Konstitucijoje įtvirtinta nuostata, jog Kunigaikštis gali savarankiškai leisti ypatinguosius dekretus, iki 6 mėnesių sustabdančius tam tikrą Konstitucijos straipsnių galiojimą.

Išimtinė valdovo kuruojamų valstybės reikalų sritis, kur išliko absoliuti jo valdžia – karališkojo dvaro administravimo organizavimas. Štai Ispanijos Karalystės Konstitucijoje įtvirtinta monarcho savarankiška teisė skirti ir atleisti karališkojo dvaro tarnautojus.⁹⁸

Daugelio Europos parlamentinių santvarkų Konstitucijose Valdovo kompetencijai priskiriama teisė tvirtinti ministro pirmininko kandidatūrą, tačiau ši prerogatyva tėra formali ir neatspindi monarcho politinės valios. Svarbu pažymėti, jog Konstitucijose pati valdovo iniciatyvos prielaida Vyriausybės instituto formavimo procesui yra nevienoda. Ispanijos Karalystės Konstitucijoje monarchui suteikta teisė pačiam siūlyti ministro pirmininko kandidatūrą, pasitarus su parlamento politinių partijų atstovais, tuo tarpu Belgijos Karalystės Konstitucija pripažįsta tik valdovo teisę patvirtinti parlamento siūlomą kandidatūrą⁹⁹. Tačiau abejais atvejais valdovo

⁹⁶ С.А. Авакьян. Конституционное право. Энциклопедический словарь. –Москва: Норма, 2001. С ..363.

⁹⁷ A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. –The Hague, 2000. P. 79.

⁹⁸ Ispanijos Karalystės Konstitucija//<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp000000.html> ; prisijungimo laikas: 2004-10-07.

⁹⁹ Belgijos Karalystės Konstitucija//<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be000000.html> ; prisijungimo laikas 2004-09-16; Ispanijos Karalystės Konstitucija// <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp000000.html> ; prisijungimo laikas: 2004-10-07.

sprendimą įtakoja Konstitucijoje įtvirtinta parlamentarizmo koncepcija: ministrų kabinetas įgaliojimus gauna tik parlamento daugumai patvirtinus premjero suformuotą vyriausybę ir pritarus jos sudarytai programai. Šiuo atveju lemiamas vaidmuo tenka parlamente susidariusiai politinei pozicijai, proteguojančiai savo lyderio kandidatūrą į premjero postą. Jeigu monarchas, nesutikdamas premjeru tvirtinti parlamento daugumos remiamo atstovo, šioms pareigybėms parinktų nors ir labai kompetentingą, tačiau politinei pozicijai nepriklausantį asmenį, valstybėje kiltų vyriausybės krizė. Valdovo iniciatyva sudarytas ministrų kabinetas parlamente negautų politinės pozicijos pritarimo ir privalėtų atsistatydinti.

Tais atvejais, kai šalies parlamente nesusidaro stabili politinė pozicija, tam tikrose monarchijose (Nyderlandų, Belgijos, Ispanijos, Jungtinės Karalystės), valdovo prerogatyva, tvirtinant ministro pirmininko pareigybes, tampa kur kas svaresnė. Politinio susiskaldymo parlamente dingstimi monarchas turi teisę pasirinkti, kuriai partinei koalicijai patikėti politinės pozicijos vaidmenį¹⁰⁰. Šios protekcijos dėka, valdovas gali pareikalaus iš sudarytos parlamento daugumos skirti ministru pirmininku jam priimtina politiką. Aptartos teorinės institucinės sąveikos schemos pavyzdžiu galėtume nurodyti Jungtinės Karalystės Valdovės Elžbietos II- osios išreikštą politinę iniciatyvą, 1957 – aisiais premjeru patvirtinus G.Mak Milan'ą, o 1963 –aisiais – A.Duglas – Hium'ą, kurie nebuvo parlamento politinės daugumos lyderiai¹⁰¹.

Vis dėlto, monarcho iniciatyva suformuotos vyriausybės (net ir gavusios parlamento pasitikėjimą) veikla retai kada būna konstruktyvi, nes parlamente susidariusios opozicinės jėgos nuolat rengia interpeliacijų vyriausybei ar konkrečiam jos nariui projektus. Šiame procese prie jų dažnai prisijungia ir kai kurie politinės pozicijos atstovai – „atskalūnai“, nepritarianys jų partijoje susiklosčiusiems hierarchiniams - ideologiniams pakitimams, sudarius politinį konsensusą su monarchu. Tokiu būdu, valstybės vyriausybės veiklos tęstinumas tampa nebeįsivaizduojamu, nes parlamento pozicija pernelyg susilpnėja ir susiskaldo, nebeįsivaizduojama atmesti inicijuojamus nepasitikėjimo votumus. Čia išryškėja ir monarcho instituto kompetencijos spraga: jis neturi teisės kvestionuoti parlamente

¹⁰⁰ J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillian Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 199.

¹⁰¹ А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Европы. – Москва: Издательство БЕК, 1997. С. 50.

išreikšto nepasitikėjimo vyriausybe ir nepriimti jos atsistatydinimo¹⁰². Todėl monarcho galimybė įtakoti vyriausybės institucijos sudarymo ir jos politikos formavimo aspektus vertintina santūriai: susiklosčius palankiai politinei situacijai subūres ministrų kabinetą, valdovas neturi galimybės laiduoti jo tęstinumą politinės krizės laikotarpiu.

Daug didesnes galias turi vykdomosios valdžios srityje turi Lichtenšteino ir Monako, Liuksemburgo Kunigaikščiai. Pagal Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucijos 77 straipsnį, Didysis Kunigaikštis pats skiria ir atleidžia Vyriausybės narius.¹⁰³ Lichtenšteino Kunigaikštis, gali paleisti vyriausybę ar atleisti atskirą ministrą, jei jis praranda monarcho pasitikėjimą. Visgi, Kunigaikštis tokį sprendimą priima ne savarankiškai, o pasitaręs su Parlamentu.

Skirtingai nei dualistinėse santvarkose, parlamentarizmo koncepciją proteguojančiose monarchijose valdovas neturi savarankiškos prerogatyvos vyriausybės atsistatydinimo atveju paleisti parlamentą. Ši galimybė atsiranda tik tuo atveju, kai atstatydinus vyriausybę, parlamentas per atitinkamą laikotarpį nesugeba sudaryti ir siūlyti monarcho patvirtinimui naują ministrų kabinetą, arba nepritaria suformuotos vyriausybės veiklos programai. Konstatavus parlamento institucijoje susiklosčiusią politinių struktūrų bendradarbiavimo aklavietę, valdovas gali paleisti parlamentą paskutiniosios nesutikusios atsistatydinti Vyriausybės prašymu¹⁰⁴. Be vyriausybės ir monarcho, parlamento įgaliojimų nutraukimo klausimą paprastai sprendžia ir trečioji, nepriklausoma institucija, atliekanti savotiško arbitro vaidmenį. Štai Jungtinėje Karalystėje, valdovas negali patenkinti vyriausybės prašymo paleisti parlamentą, negavus slaptosios valstybės tarybos (Privy Council) pritarimo¹⁰⁵. Vieningai nusprendus paleisti parlamentą, politinės krizės sprendimo svertai suteikiami valstybės pilietinei bendruomenei, kuri rinkimų keliu įgaliojimus suteikia naujai atstovaujamajai institucijai, pajėgiai suformuoti stabilią politinę poziciją ir sudaryti konstruktyvią vyriausybę.

¹⁰² Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общия: конституционное право и его основные институты. - Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 50.

¹⁰³ Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html#A080 ; prisijungimo laikas: 2004-10-24.

¹⁰⁴ С.А. Авакьян. Конституционное право. Энциклопедический словарь. -Москва: Норма, 2001. С ..363.

¹⁰⁵ J. Alder. Constitutional and administrative law. -London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 199.

Dualistinėse Europos monarchijose, kurioms konstitucinės teisės doktrina priskiria Lichtenšteino ir Monako Kunigaikštystes, monarchas turi didesnius įgaliojimus. Antai Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucijos 48 straipsnis nustato, kad Kunigaikštis gali sustabdyti Parlamento įgaliojimus 3 mėnesiams arba išvis jį paleisti.¹⁰⁶

Parlamento, vyriausybės ir kitų valdžios institucijų atžvilgiu monarchas išlaikė tam tikrą „kritikos prerogatyvą“. Jos turinį atskleidžia monarcho kompetencijos ypatumus, nusakantis angliškosios bendrinės teisės principas: „Patarti, Paraginti ir Įspėti“ (To Advise, Encourage and to Warn)¹⁰⁷. Tai reiškia, jog valdovas turi teisę gauti visą su valstybės ir visuomenės būties klausimais susijusią informaciją, taip pat reikalauti pareigybinių ataskaitų iš įvairaus rango valstybės veikėjų. Net nebūdamas valstybės ministrų kabineto vadovas ir nedalyvaudamas jo rengiamuose posėdžiuose, monarchas savo oficialioje kalboje gali viešai išsakyti kritiką tiek kolegialios Vyriausybės, tiek atskiro ministro veiklos adresu. Šios prerogatyvos galia nėra vien išpėjamojo pobūdžio: ji taip pat gali reikšti ir peikiamo valstybės veikėjo karjeros pabaigą. Štai Nyderlandų Karalystės konstitucinės teisės doktrinoje teigiama, jog valdovui viešai pasmerkus konkretų valstybės pareigūną, šis privalo arba paaikškinti ir argumentuoti kritikuotus jo veiksmus bei sprendimus, arba atsistatydinti¹⁰⁸.

Daugelyje Europos valstybių valdovas formaliai tebėra laikomas ginkluotųjų pajėgų vyriausiuoju vadu, tačiau konkrečiose valstybėse realūs jo įgalinimai šioje srityje yra skirtingi. Jungtinėje Karalystėje pagal 1689 m. Teisių bilio nuostatas, be parlamento sutikimo, valdovas negali naudotis prerogatyva savarankiškai priimti karinio pobūdžio sprendimus. Tuo tarpu Ispanijoje Valdovas pripažįstamas vyriausiuoju armijos vadu ne tik konstituciškai, tačiau ir faktiškai disponuoja šiais įgalinimais. 1981 m. Ispanijos Karalius Chuanas Karlas neparėmė šalyje iniciuoto karinio pučų organizatorių, įsakydamas visiems kariuomenės daliniams likti dislokacijos vietose¹⁰⁹.

¹⁰⁶ Lichtenšteino Kunigaikštystės Konstitucija//<http://www.fuerstenhaus.li/verfassung.0.html?&lang=en> ; prisijungimo laikas: 2004-10-15.

¹⁰⁷ J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 198.

¹⁰⁸ A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. -The Hague, 2000. P. 79.

¹⁰⁹ Н.В. Попов. Монархи Европы. - Москва, 1996. С. 239.

3.4. Monarcho imunitetas

Monarchijos valdymo formą įtvirtinusių Europos valstybių Konstitucijose valdovo institutas yra apsaugojamas konstitucinėmis nuostatomis, užtikrinančiomis jam, kaip valstybės vadovui teikiamas konstitucinio statuso garantijas.

Monarcho statusas savo imuniteto ypatybėmis išsiskiria iš visų kitų valdžios institucijų. Daugumoje Europos Konstitucijų vyrauja principas: „valdovas yra neliečiamas“¹¹⁰. Liuksemburgo, Lichtenšteino konstitucijose tik visai neseniai buvo panaikinta tezė, jog valdovo asmuo yra šventas, Norvegijos Karalystėje tokia formuluotė yra iki šiol.

Europoje ši reikšmė yra labiau metaforizuota ir suvokiama ne kaip absoliuti dogma, o kaip pačioje visuomenėje susiformavęs mentalitetas tokios institucijos atžvilgiu. „Šventumo“ epitetas Europos konstitucinėje doktrinoje vertinamas santūriai, neretai moderniose monarchinių valstybių Konstitucijose jis net nėra minimas. Valdovas sakralizuojamas itin savotiškai – jam jaučiama didelė pagarba, jis vertinamas kaip autoritetas, tačiau jo šventumas kildinamas ne iš nepasiekiamo Dieviškumo versmės, o iš paprastų žmogiškųjų vertybių.

Reikšmingiausias monarcho imuniteto bruožas yra jo neliečiamumas, kuris gali dvejopai charakterizuoti Valdovo statusą. Konstatuosime, jog konstitucinės teisės doktrinoje monarchas gali būti traktuojamas ir kaip asmuo, ir kaip institucija¹¹¹.

3.5. Asmeninis monarcho imunitetas

Monarcho asmeninio imuniteto turinio esmę atspindi konkrečiose Konstitucijose valdovo asmeniui suteiktos teisinio pobūdžio garantijos. Personalinio pobūdžio imunitetas taikomas tik valdovui, taip pat laikinai jis gali būti suteiktas

¹¹⁰ Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės Konstitucija//<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/lu00000.html#A080> ; prisijungimo laikas: 2004-10-24; Norvegijos Karalystės Konstitucija//<http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000.html> ; prisijungimo laikas: 2004-09-29.

¹¹¹ A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. -The Hague, 2000. P. 78.

sosto regento funkcijas vykdančiam asmeniui monarcho nepilnametystės ar ligos metu. Ši privilegija netaikoma jo šeimos asmenims, taip pat dvaro tarnautojams¹¹².

Europos valstybių konstitucinės teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, jog valdovo teisinis imunitetas apsaugo jį nuo imperatyvių viešosios teisės normų reikalavimų. Tačiau kartu pažymima, jog valdovo imunitetas negali būti pripažįstamas privatinėje teisenoje. Taip reziumuojama, jog monarchas nėra atleistas nuo asmeninės civilinės atsakomybės¹¹³.

Vakarų Europos konstitucinės teisės doktrinoje laikomasi požiūrio, jog valdovo absoliutaus asmeninio imuniteto teoriją nuneigia karūnacijos metu asmens duodama priesaika ne tik saugoti valstybės vientisumą, nepriklausomybę, jos įstatymų veiksmingumą, tačiau taip pat gerbti visuomenės ir piliečių teises bei laisves¹¹⁴.

Prisiekdamas valdovas prisiima pareigą užtikrinti valstybėje galiojančių įstatymų veiksmingumą, kartu suvaržydamas savo galimybę piktnaudžiauti įgyto imuniteto privilegijomis. Modernios monarchijos visuomenėje iš valdovo asmens tikimasi teisinės sąmonės bei teisinės kultūros pavyzdžio kitiems. Priesaika šiuo atveju nėra formalus karūnacijos elementas – ji liudija būsimo monarcho lojalumą šalies visuomenės prioritetinėms vertybėms, tarp jų ir teisei.

3.6. Monarcho institucinis imunitetas

Valdovas, įgyvendamas savo kompetenciją valstybės įstatymų leidžiamosios, įstatymų vykdomosios ar teisminės valdžios srityje išlieka neliečiamas ir neatskaitingas nei vyriausybei, nei parlamentui, nei valstybės teismų sistemai, išvengdamas politinės – teisinės atsakomybės dėl priimtų ir realizuotų valstybinio valdymo reikšmės sprendimų.

Parlamentinėse monarchijose valdovo instituto neliečiamumą pagrindžia jo atskaitingumo delegavimo kitoms valdžios institucijoms principas. Jo turinio esmę

¹¹² J. Alder. Constitutional and administrative law. –London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991. P. 195.

¹¹³ A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. -The Hague, 2000. P. 79.

¹¹⁴ Ispanijos Karalystės Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-09-12; Belgijos Karalystės Konstitucija// http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html ; prisijungimo laikas: 2004-11-03.

sudaro kelios svarbios konstitucinėje doktrinoje išskirtos prielaidos, kurias pamėginsime apžvelgti.

Pirmiausia tenka konstatuoti, jog monarcho vaidmuo valstybės valdžių organizacijoje pastebimai minimizuojamas, pagrindinės valdymo funkcijos sutelkiamos parlamento bei vyriausybės institucijose, kurioms ir tenka visa politinė - teisinė atsakomybė. Toks Valdovo kompetencijos apribojimas yra būdingas visoms parlamentinėms monarchijoms. Sumenkinant monarcho instituto įtaką įstatymų leidybos bei įstatymų vykdomosios veiklos procesams, nulemiamas ir adekvatus jo atskaitingumo pokytis. Angliškosios bendrinės teisės doktrinoje monarcho kompetencijos apribojimas labai teisingai išreiškiamas teiginiu „The King can do no wrong“ (Karalius negali daryti nieko blogo)¹¹⁵. Be abejo, tai nereiškia jog visi sprendimai, kurių priėmime dalyvavo valdovas, yra priderami, pagrįsti ir teisingi. Tačiau šis teiginys liudija sumenkėjusias monarcho instituto prerogatyvas – jis negali padaryti nieko blogo, nes tam neturi pakankamai svarių teisinių įgalinimų.

Verta pabrėžti, jog monarchas nebetenka galimybės savarankiškai leisti savo teisės aktus, vadinasi praranda institucinio nepriklausomumo savybę įgyvendindamas savo funkcijas. Visus įgalinimus jis realizuoja tik kartu veikiant kitoms valdžios institucijomis – parlamentui, vyriausybei, teismų sistemai¹¹⁶. Tokiu būdu visi valdovo kompetencijai priskirti įgaliojimai įgauna juridinę reikšmę, tik juos patvirtinus konkrečiai institucijai ir atlikus būtinus formalumus. Tradiciniu tokios juridinės kooperacijos pavyzdžiu galima būtų nurodyti valdovo ir vyriausybės bendradarbiavimą, kadangi parlamentinėje monarchijoje šių institucijų tandemas atlieka vykdomosios valdžios funkcijas ir bene glaudžiausiai tarpusavyje sąveikauja.

¹¹⁵ Б. А . Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты.- Москва: Издательство БЕК, 2000. С. 34.

¹¹⁶ М.В. Баглай, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Норма, 2002. С. 119.

Išvados

1. Baigiamajame darbe išnagrinėti monarcho instituto konstitucinio statuso aspektai Europos valstybėse. Juos taip pat pagrindėme ir konkretizavome įvairiomis politinėmis, socialinėmis, istorinėmis žiniomis, suteikiančiomis galimybę visapusiškai įvertinti šioje studijoje gvildentų klausimų problematiką.

2. Konstituciškai reglamentuojamas monarcho institutas, įsiterpdamas į valstybės valdžių organizavimo sistemą, lemia monarchijos valdymo formos susidarymą. Šios valdymo formos ypatumai atsiskleidžia, nagrinėjant konstituciškai reglamentuotus specifinius monarcho instituto požymius.

3. Monarchas Konstitucijos struktūroje išskiriamas kitų valstybės valdžios institucijų atžvilgiu. Jam dažniausiai suteikiama ir prioritetinė pozicija Konstitucijoje įtvirtintoje visuomenės bei valstybės vertybių skalėje. Monarcho instituto ideologinė išaukštinimas itin pastebima senesnių – XIX – ojo, XX – ojo amžiaus pradžios Konstitucijų struktūrose. Tuo tarpu moderniuose monarchinių valstybių (Ispanijos, Belgijos, Nyderlandų Karalystės) Aukščiausiuose Įstatymuose ši valdžios institucija reglamentuojama kur kas santūriau – konstituciškai ji nebėra pripažįstama svarbia visuomenės ir valstybės vertenybe. Manytume, monarchijos instituto devalvacija Konstitucijos struktūroje yra neišvengiama, nes modernioje valstybėje esminės vertybės pavyzdžiu pripažintinas Tautos Suvereniteto požymis, tuo tarpu valdžios institucija – monarchas, tampa tik šios ir kitų vertybių puoselėtoju bei plėtotuju.

4. Monarcho instituto formavimo principai – sosto paveldimumas ir sosto rinkimai – buvo atskleisti aptariant konkrečias sosto užėmimo sistemas. Galime konstatuoti, jog monarcho instituto sudarymo procedūra smarkiai skiriasi nuo kitų valdžios institucijų suformavimo ypatumų. Paveldimo Sosto monarchijose taikomi pretendentų kilmės prioritetai akivaizdžiai prieštarauja lygios ir laisvos visuomenės principinėms nuostatoms. Renkamo sosto modelis taip pat neatitinka esminių demokratiškų valdžios institucijos sudarymo prielaidų: visuomenė tokiuose

rinkimuose nedalyvauja. Monarchijos instituto formavimo ideologijoje tūkstantmečiais buvo ignoruojama moters – valdovės perspektyva. Daugelio šiuolaikinių pasaulio monarchijų Konstitucijose tebėra fiksuojamos moters lyti diskriminuojančios sosto paveldėjimo nuostatos. Švedijos, Belgijos ir Nyderlandų Karalysčių Konstitucijų pataisos, įteisinusios lygias moterų ir vyrų galimybes paveldėti sostą, galėtų būti pavyzdžiais visoms monarchinėms santvarkoms, siekiančioms pelnyti modernios visuomenės simpatijas ir pasitikėjimą.

5. Monarchas valdžios įgaliojimų netenka ne tik savo mirties atveju. Baigiamajame darbe pateiktos sosto atsisakymo išimtys nors ir nėra itin skaitlingos, tačiau paneigia teiginį, jog monarcho galiojimų laikas apspręstas jo mirties momentu. Paprastai konkretaus monarcho valdžios laiko tarpsnis būna kur kas ilgesnis už parlamento ar prezidento institucijų kadencijų trukmę. Valdovas išlieka neutraliu bei nepakeičiamu valstybės bei visuomenės raidos stebėtoju, padedančiu užtikrinti Konstitucijoje įtvirtintų skaidrumo, sąžiningumo ir kitų principų paisymą, valdžios institucijoms realizuojant joms patikėtas funkcijas.

6. Europoje ne visi monarchai turi Konstitucijos suteiktus vienodus įgaliojimus. Jie varijuoja priklausomai nuo monarchinės santvarkos tipo. Didžiausias galias turi Vatikano Pontifikas, kiek mažesniais įgaliojimais disponuoja Monako, Lichtenšteino Kunigaikštysčių valdovai. Europos parlamentinėse monarchijose valdovas, gaudamas įgaliojimus iš parlamento institucijos, valdo pritariant Tautai. Parlamentinėse monarchijose tarp valdovo ir kitų valdžios institucijų susiklosto lygiavertė institucinės priklausomybės būseną: parlamentas ir vyriausybė praktiškai negali atstatydinti valdovo, o šis turi tokias pat menkas atgręžtino poveikio galimybes. Valdovo atliekamos valdžios prerogatyvos teoriškai yra gana svarbios, tačiau jos yra formalaus pobūdžio.

7. Monarcho demokrato įvaizdis atsiskleidžia, šiam ieškant naujų veiklos sričių ir linkstant į visuomeninės veiklos pusę. Kadangi parlamentinėje santvarkoje monarcho instituto egzistencijos perspektyva tiesiogiai priklauso nuo visuomenės pozicijos, valdovas tampa suinteresuotas suartėti su ja, tam kad įgytų jos palankumą ir pasitikėjimą. Visuomenė šiuo atveju, įgyja dar vieną stiprų ir jai lojalų sąjungininką – politiškai neutralų, stabilų, teisingą valstybės veikėją, atstovaujantį jos interesus valstybės valdymo reikaluose. Vakarų Europos monarchų gebėjimą integruotis į

visuomenės egzistencijos peripetijas ir jų teigiamą vaidmenį demokratinių procesų raidoje šiandien viešai pripažįsta net respublikos valdymo formos šalininkai¹¹⁷.

Literatūros sąrašas

Norminiai aktai

1. Andoros Kunigaikštystės

Konstitucija // <http://www.trybunal.gov.pl/constit/constitu/parlamen/andorra/andora-e.htm>

2. Belgijos Karalystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/be00000_.html

3. Danijos Karalystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/da00000_.html

4. Didžiosios Britanijos Karalystės Konstitucija. Red. Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis. Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

5. Ispanijos Karalystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sp00000_.html

6. Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/lu00000_.html#A080

7. Lichtenšteino Kunigaikštystės

Konstitucija // <http://www.fuerstenhaus.li/verfassung.0.html?&lang=en>

8. Monako Kunigaikštystės

Konstitucija // <http://www.monaco.gouv.mc/Dataweb/GouvMc.nsf/0/8EAC97F956A58C44C12569D1004E6ABF?OpenDocument>

9. Nyderlandų Karalystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html

10. Nyderlandų Karalystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/nl00000_.html

11. Norvegijos Karalystės

Konstitucija // http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/no00000_.html

¹¹⁷ „Norėčiau pažymėti, jog konstitucinės monarchijos yra neabejotinai demokratiškiausios Europos valstybės“ Prancūzijos Respublikos Švietimo ir kultūros ministras Ž.Lang'as.

Lang.J. French Minister of Culture, October 1993, Monarchical quotes“ // <http://www.monarchy.net/quotes1.htm> ; prisijungimo laikas: 2004 10 15.

12. Prancūzijos Respublikos

Konstitucija//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/fr00000_.html

13. Švedijos Karalystės Valdymo Formos

Aktas//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sw00000_.html

14. 2001 m. Vatikano Miesto Valstybės Pagrindinis Įstatymas. В. А. Виноградов.

Основы государственного устройства Государство Города Ватикана//Журнал
российского права. 2002, Но. 9.

15. 1953 m. Danijos Karalystės Sosto Paveldėjimo

Aktas//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/da01000_.html

16. 1996 m. Vatikano Šventojo Sosto Paveldėjimo

Aktas//http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_constitutions/documents/hf_jp-ii_apc_22021996_universi-dominici-gregis_en.html

17. 1937 m. Jungtinės Karalystės Sosto Regento

Aktas//<http://www.heraldica.org/topics/royalty/ukregency.htm#37>

18. 1810 m. Švedijos Karalystės Sosto Paveldėjimo

Aktas//http://www.oefre.unibe.ch/law/icl/sw02000_.html

Specialioji literatūra

19. T. Birmontienė, J. Jarašiūnas, E. Kūris ir kt. Lietuvos Konstitucinė Teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

20. M. Maksimaitis. Užsienio teisės istorija. – Vilnius: Justitia, 2002.

21. Red. Egidijus Jarašiūnas, Gediminas Mesonis. Užsienio šalių konstitucijos. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.

22. J. Alder. Constitutional and administrative law. – London: The Macmillan Press LTD Houndsmills, Basingtoke, Hampshire RG21 2XS, 1991.

23. A. W. Bradley, K. D. Ewing. Constitutional and Administrative law. 13 th edition. London: Copyright licensing agency Ltd, 90 Tottenham road, London W1P 0LP, 2003.

24. A.J.M. Kortmann, P.T. Bovend'Eert. Dutch Law. -The Hague, 2000.

25. T. Larsson. Governing Sweden. – The Swedish Agency for Administrative Development, Stockholm, 1997.

26. O. Hood Phillips, P. Jackson, P. Leopold. Constitutional and Administrative law.- London: Sweet & Maxwell Limited of 100, Avenue Road, London NW3 3PE, 2001.

27. Th. Ch. Wyller – Professor emeritus of political science at the University of Oslo – The Norwegian monarchy.//<http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway/system/032005-990401/index-dok000-b-n-a.html>
28. Tim Hames, Mark Leonard. Modernising the monarchy//http://www.demos.co.uk/catalogue/modernisingthemonarchy_page135.aspx
29. Tom Bentley, James Wilsdon. Monarchies: what are kings and queens for?//http://www.demos.co.uk/catalogue/monarchieskingsqueens_page162.aspx
30. К. В. Арановский. Государственное право зарубежных стран.- Москва: Форум, 2000.
31. С.А. Авакьян. Конституционное право. Энциклопедический словарь. – Москва: Норма, 2001.
32. М. В. Баглай, Ю.И. Лейбо, Л.М. Энтин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Норма, 2002.
33. А.Е. Козлов. Конституционное право. –Москва: Издательство БЕК, 1997.
34. О. Лучин, Г.А. Василевич, А.С. Прудников. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Закон и право, 2001.
35. А. В. Малько. Конституционное право зарубежных стран в вопросах и ответах. – Москва: Юристъ, 2003.
36. А. А. Мишин. Конституционное (государственное) право зарубежных стран. – Москва: Юстицинформ, 2002.
37. Л. А. Окуньков. Конституции государств Европы. Том I. - Москва, 2001.
38. Л. А. Окуньков. Конституции государств Европы. Том II. - Москва, 2001.
39. Л. А. Окуньков. Конституции государств Европы. Том III - Москва, 2001.
40. Л. А. Окуньков. Конституции государств Европейского Союза.- Москва: Норма-Инфра, 1997.
41. Н.В. Попов. Монархи Европы.- Москва, 1996.
42. Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть общая: конституционное право и его основные институты. – Москва: Издательство БЕК, 2000.
43. Б. А. Страшун. Конституционное право зарубежных стран. Часть особенная: страны Европы. – Москва: Издательство БЕК, 1997.
44. В.Е. Чиркин. Государственное управление.- Москва: Юристъ, 2002.
45. В.Е. Чиркин. Государствоведение.- Москва: Юристъ, 1999.

46. В.Е. Чиркин. Конституционное право зарубежных стран.- Москва: Юристъ, 2003.
47. В.Е. Чиркин. Сравнительное конституционное право.- Москва: Юристъ, 2002.
48. А. В. Якущев. Конституционное право зарубежных стран (курс лекций).- Москва: Приор-Издат, 2003.

Interneto nuorodos

Oficialūs monarchinių valstybių tinklapiai

49. Belgijos Karalystės oficialus tinklapis// <http://www.belgium.be>
50. Danijos Karalystės oficialus tinklapis//<http://www.denmark.dk/>
51. Lichtenšteino Kunigaikštystės oficialus tinklapis//http://www.liechtenstein.li/en/liechtenstein_main_sites/portal_fuerstentum_liechtenstein/home.htm
52. Liuksemburgo Didžiosios Kunigaikštystės oficialus tinklapis//<http://www.luxembourg.lu/>
53. Monako Kunigaikštystės oficialus tinklapis// <http://www.monaco.gouv.mc>
54. Norvegijos Karalystės oficialus tinklapis// <http://odin.dep.no/odin/engelsk/norway>
55. Vatikano Miesto Valstybės oficialus tinklapis//<http://www.vatican.va>
56. Didžiosios Britanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.royal.gov.uk/output/Page1.asp>
57. Didžiosios Britanijos Velso Princo oficialus tinklapis//<http://www.princeofwales.gov.uk>
58. Ispanijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis// <http://www.casareal.es>
59. Norvegijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.kongehuset.no>
60. Nyderlandų Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//www.koninklijkhuis.nl/UK/welcome.html
61. Švedijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.royalcourt.se/index.html>
62. Danijos Karališkosios Šeimos oficialus tinklapis//<http://www.kongehuset.dk/>

Komerciniai tinklapiai

63. <http://www.monarchy.net>
64. <http://personales.ya.com/fororeal/>
65. <http://www.royalty.nu>

Virtualios mokomosios enciklopedijos ir žinynai

- 66. <http://www.wikipedia.org/>
- 67. <http://mishpat.net/law>
- 68. <http://www.oefre.unibe.ch/law/icl>
- 69. <http://www.heraldica.org/topics>